

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA ALS OG SUNDEVED

I. HEFTE

HAVNBJERG KIRKE OG GAMLE MINDER
FRA HAVNBJERG OG OKSBØL SOGNE

AF

J. RABEN

DYBBØL-POSTENS FORLAG
TRYKT I DYBBØL-POSTENS BOGTRYKKERI
SØNDERBORG 1926

FRA ALS OG SUNDEVED

1. HEFTE

HAVNBJERG KIRKE OG GAMLE
MINDER FRA HAVNBJERG SOGN

AF

J. RABEN

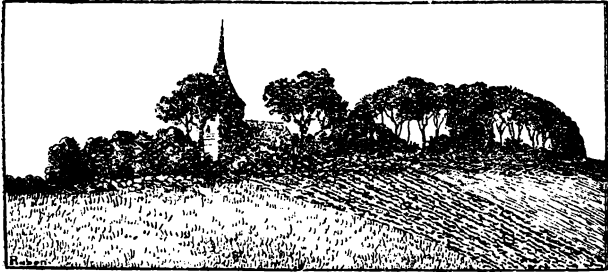
UDGIVET SOM SÆRTRYK AF DYBBØL-POSTEN 1926

Til

Hr. Grosserer Johan Hansen

Nordborg Slots Efterskoles Stifter

Havnbjerg Sogns Søn

Den højtbeliggende Havnbjerg Kirke med det slanke Spir ses over en stor Del af Als og Sundved. Kirkens Skytshelgen skal være Marie eller Marie Magdalene. Den oprindelige romanske Kirke er ofte bleven ombygget i de senere Aarhundreder. Skibets vestlige Del har i Sidemurene endnu bevaret de gamle Kampestensmure, mod Øst er Koret i den gotiske Tid blevet forlænget. Kæmpestensokkelen er sen-gotisk. Vaabehuset er ligeledes en gotisk Tilbygning, og Sakristiet er fra Begyndelsen af det 19. Aarhundrede. Begge gamle Indgangsdøre ses endnu. Sydportalen, nær Taarnenden, er af Granit og Nordportalen, nu tilmuret, førte fra Vaabehuset, nu Fyrkælder, ind i Kirken. Paa Nordmuren kan man endnu se de tilmurede romanske Vinduer. Kampestensmuren er usædvanlig stærk, gennemgaaende 1,65 Meter, Ger-

nemsnitstykkelsen for Kampestensmure fra vore slesvigske Kirker er 1,37 Meter.

Hvorfor den lave Mur, der ingen Hvælving skulde have, skulde være saa stærk, er uforstaaeligt. Grunden maa formodentlig være, at Kirken maa have tjent til Forsvar og som Tilflugtssted for Sognefolkene, naar Venderne eller maaske en anden Fjende vilde gøre Forsøg paa at hæрге Landet. Derfor taler ogsaa Beliggenheden paa den beherskende Højde.

Havnbjerg Kirketaarn er bygget 1857. Før den Tid stod det gamle Klokkehus ved Kirkegaardens Nordvesthjørne. Henimod 1830 blev det saa brøstfældigt, at det ikke længere kunde taale Klokkernes Svingning, og derfor ringedes der ikke mere med Klokkerne. At den vante Ringning hørte op, blev et stort Savn for Sognefolkene. Ikke alene at Klokken kaldte til Guds Hus, men Morgen- og Aftenringningen var ogsaa et Tegn til Arbejdsfolkene, naar de skulde begynde og holde op med Arbejdet. For at afhjælpe dette Savn sendte Peter Hansen og Johan Otzen den 7. April 1831 paa Menighedens Vegne følgende Skrivelse til Kirkemyndighederne i Nordborg:

Til den Hoie Overdirection for Kirke og Skolevæsenet i Nordborg Amt.

P. P.

»Allerede i nogle Aar har denne Menighed savnet Ringningen ved Liigbegængelser, ved Forsamlingen til Gudstjeneste og ved at holde over Dagens Orden, i Henseende til Arbejdsfolkene med at begynde og fuldende deres Dagværk til bestemt Tid. Sognet har været saa heldig, ikke at træn-

ge til Brug af nogen Stormklokke i Anledning af Ildebrand, eller som Signal til at forsamle Sognefolkene paa Allarmpladserne; men Gud maa vide hvor længe denne Held vedvarer. Overalt, at dette Savn af Ringning forvolder Forargelse og Uorden i Menigheden, kan aldrig nægtes.

Aarsagen, hvorfor der ikke kan gøres Brug af Kirkeklokkerne til Ringning ligger jo deri, at det gamle træe Klokketaarn formedelst dets Brystfældighed ikke kan taale Klokkernes Ringning og det altsaa gjøres fornødent, at der bliver opbygget et nyt, hvorom der allerede for rum Tid siden er indgaaet Forslag, Ridsning og Overslag til den Høie Overdirection.

Ligeledes er der for over halvandet Aar siden skeet Indstilling, ledsaget af Ridsning og Overslag, angaaende en ny Skolebygning, som dette Sogn saa saare høiligen trænger til, uden at nogen Resolution er paafulgt.

Saasom det nu vilde være alt for byrdefuldt for Sognet at bygge baade et Klokketaarn og et Skolehuus i een og samme Sommer, og der endnu i Henseende til Skolebygningen ingen Resolution er os meddelt, saa vove vi underdanig at bede omnaadig, snarest mueligt Resolution angaaende Klokketaarnets Opbygning, at vi i indværende Aar kunde fuldføre samme, og siden næste Aar bygge et nyt Skolehuus.

underdanigst og ærbødigst

Peter Hansen. Johan Otzen.
Hagenberg, d. 7de April 1831.

Overdirektionen for Kirke- og Skolevæsenet i Nordborg Amt stillede sig velvillig over for Menighedens Ønske, og gav Tilsagn til, at et nyt Klokketaarn skulde opføres. Arbejdet blev udbudt til Licitation i Sommeren 1831 og Murmester Calløsen i Aabenraa fik Tilslaget med 1664 Rigsbankdaler. Udførelsen blev dog udsat de første Par Aar.

Denne Nybygning blev imidlertid ikke til noget, thi den 19. November 1834 kom der Ordre fra Kongen, at den under 12. Oktober 1831 bevilgede, men endnu ikke paabegyndte Taarnbygning ved Havnbjerg Kirke ikke skulde udføres, men at derimod det gamle Trækklokkehus skulde repareres, saa at dette endnu kunde holde sig i 40—50 Aar.

Med denne Besked fra Kongen har Havnbjerg Sognefolk tilsyneladende ikke været tilfreds. De indsendte et nyt Andragende om at faa et nyt Taarn med Brandmur, efter en Tegning af Marcussøn i Mels fra Aaret 1828. Dette Ønske blev afslaaet. Overdirektionen i Nordborg fik den 10. Januar 1835 en Skrivelse fra det kongelige Rentekammer, at et brandmuret Taarn ikke kunde bevilges, og at det blev ved den allerhøjeste Bestemmelse af 19. November 1834, som gik ud paa, at det gamle Taarn skulde repareres.

Bygmester Chr. Jønsen og Snedkermester Hans Christensen i Nordborg overtog Reparaturen for en Sum af 466 Rigsbankdaler. Haand- og Spandtjenesten besørgedes af Sognets Indbyggere. I Begyndelsen af April 1835 var Klokkehuset færdigt.

-- Efter Marcussens Tegning og Forslaget

fra 1828 var det Meningen at opføre det murede Taarn paa Vaabenhuset.

Kort efter 1850 kom Planen atter frem, at faa et Taarn bygget ved Havnbjerg Kirke i Lighed med Sottrup, Ris eller andre slesvigske Kirker. Den endelige Beslutning forelaa i 1855, og ved Licitationen over Leveringen af Sten fik T. C. A. Brorson paa Arnbjerg Teglværk ved Lavensby Tilslaget paa Levering af 250,000 Mopser. Allerede i Efteraaret samme Aar blev det gamle Træklokketaarn brudt ned.

Klokketaarnets gamle Brædder skulde benyttes til Opførelsen af et Materialskur, og da Menigheden kun ugerne vilde savne Klokkerne i den Tid, Taarnet byggedes, blev det bestemt, at den forhaandenværende Klokkegalge med Klokkerne skulde opstilles paa et belejligt Sted ved Kirken og overbyggs med et let Skur, saa Klokkerne kunde benyttes videre indtil Taarnets Fuldendelse. Klokkestolen stod paa Præstens Embedsjord, ind mod Kirkegaarden.

I 1857 blev Taarnet færdigt. Biskoppen over Als og Ærø meddelte Marineministeriet om Taarnets Fuldendelse, der kunde benyttes som Sømærke. Under 4. December 1857 takkede Marineministeren Biskoppen for den Meddelelse, »at der paa Als er opført et ualmindelig højt Taarn, der sandsynligt vil kunne benyttes som Sømærke.«

Kirkeklokkerne.

Som næsten alle vore Kirker maatte ogsaa Havnbjerg aflevero en Kirkeklokke til Omsmeltning til Krigsmateriel. Søndag den 1. Juli 1917 maatte den lille Klokke alene kalde

til Guds Hus. Den store var Dagen før taget ned for at sendes bort.

Den havde følgende Indskrift:

«Omstøbt i Lybeck af J. G. W. Landre

da Herr D. C. Lyhn var

Kirkeinspektør og

Hr. L. Nyeland Sognepræst.

Anno 1793.

Ps. 95. v. 5:

»Kommer lader os tilbede og nedbøje os

lader os bøje Knæ for Herren som gjorde os.«

Omstøbningen kostede 482 Mark Lybsk, Indskriftens 124 Bogstaver kostede 1 sh. for hver. Transporten af Klokken til og fra Lybæk besørgetes af Skipper Jacob Christensen fra Nordbord. Den gamle Klokke vejede 4 Skip-pund, 9 Lispund og 7 Pund, den nye havde en Vægt af 1252 Pund. Den 1793 omstøbte Klokke var støbt i 1597.

Dennes Indskrift lød:

Tempore . Christiani . Regis . Danorum
. quarti . M . Jacobi . Math. Episcop.
Anno . Domini . 1597.

(I Christian IV.s, Danmarks Konges Tid, da Magister Jacobi Mathiesen var Biskop, i Herrens Aar 1597).

F. D. Henrici Brun. Præpositi . Al . et
. Dom. Loann . Envaldi . Pastoris . re-
formata est hoc Campano.

(»Da Henrik Brun var Provst over Als og Herr Leonh. Enevald Sognepræst, omdannet og her ophængt«.)

Derunder, ligesledes paa Latin:

Math. 5, 13: »Vaager derfor, thi I vide hverken Dag eller Time, paa hvilken Menneskenes Søn kommer.«

Her Johan Thomes Nelssen. Michel Westfal«.

For denne afleverede Klokke sendte »Nationalfonden af 1918 til Anskaffelse af Kirkeklokker til Sønderjylland« 1921 en ny Klokke. Den er støbt i Aalborg og vejer 727 kg.

Klokkeverset er skrevet af 1842 † Præst ved Sorterup, Theodor Oldenburg, og lyder:

»Frelser kære, Tak dig være
For din Naade mod vor Jord,
Tiden rinder, Verden svinder,
Evig dog bestaar dit Ord.«

Den ældste Klokke, der endnu hænger i Taarnet, er fra det 14. Aarhundrede. Den er smukt ornamenteret og bære en Majuskelindskrift:

AVE MARIA GRATIA PLENA.

Mellem Bogstaverne er indføjet en Mønt, Billedet af en Hund med en Blomstergren i Munden, et Blad, en Lilje, desuden to Figurer. Den ene forestiller den kronede Maria med Barnet, den anden en Helgen. Professor Haupt mener, at Helgenfiguren muligvis forestiller St. Laurentius.

Sakristiet

blev ombygget i Aaret 1811—12. Pastor Meyer i Havnbjerg havde foretaget denne Ombygning tilligemed en Forskønnelse af Kirkegaarden uden Kirkemyndighedernes Samtykke. — Pastor Meyers Selvstændighed medførte, at det kongelige Cancelli under 23. Juli 1816 anmodede Stiftsamtmanden og Biskoppen over Fyns Stift om at tildele Pastor Meyer en Irettesættelse.

Alteret, et Værk af Eckersberg.

I Følge Dansk Atlas, VII 440, havde Havnbjerg Kirke indtil 1780 et gotisk Alter tilligemed et gammelt Mariebillede. Disse Ting er smuldrøde hen paa Kirkeloftet. Det nuværende Alterbillede er fra 1831 og malet af **E c k e r s b e r g**.

Den 31. Juli 1830 sendte Provst Burchardi i Ketting som Stedfortræder for den fraværende Biskop over Als og Ærø, Biskop Tetens i Ketting, følgende Skrivelse til Sognepræsten i Havnbjerg:

»Det kongelige danske Cancelli har under 29. Juli d. A. tilsendt Biskoppen over Als og Ærø følgende: »I Anledning af Deres Højærværdigheds hertil indsendte Embedsberetning af 6. April d. A. og de dermed fulgte Forklaringer over Kirkernes og Præstegaardenes Tilstand paa Als og Ærø, skulde Cancelliet af Deres Højærværdighed tjenstlig udbede sig Underretning meddelt,

om der ellers har været en gammel Altertavle i Havnbjerg Kirke.«

Da Skrivelsen fra det højpriselige Cancelli under Biskoppens Fraværelse er tilsendt mig, saa undlader jeg ikke, at meddele Dem dette Spørgsmaal angaaende Havnbjerg til Deres velvillige Besvarelse.

B u r c h a r d i.

Hans Højærværdighed

Herr Pastor Meier,

Havnbjerg.

Den 2. Avgust 1830 sendte Pastor Meier følgende Svar:

»Jeg har havt den Ære at modtage Deres Høiædle Høiærværdigheds bevaagne Skrivelse af 31. f. M., hvori De behageligen fordrer min Erklæring over et Spørgsmaal fra det høikongelige danske Cancelli, ankommet til h. h. Biskoppen over Als:

Om der er eller har været en gammel »Altertavle i Hagenbjerg Kirke?»

Maaske det høil. Cancelli vilde have ønsket Spørgsmaalet besvaret af Kirkeinspektoratet, da Præsterne i Nørreherred, efter Kirkesessionernes Ophævelse ikke have noget nærmere at bestille med Kirkens materielle Forfatning; men da Kirkeinspektøren for nærværende Tid ikke er tilstede, og da Sagen er mig bekjendt, saa turde det maaske ansees for ligegyldig, fra hvilken Side den befalede Oplysning underdanig indstilles.

Den gamle Altertavle her i Kirken — oprettet man kan ikke vide, hvorlænge før Reformationen — var allerede, da jeg blev Præst i Hagenberg (for 23 Aar) høist brøstfældig og ormsstukken. Restauration var ikke mulig, men man lod Tavlen staae hen, saa længe den kunde, og vilde ugjerne rørederved, netop fordi den havde staaet saa længe. Men for nogle Aar siden fandtes den øverste Deel af Tavlen (omtrent $\frac{1}{3}$ Deel) nedstyrtet paa Alteret og aldeles forslaaet. Ved den næstpaafølgende aarlige allerhøistanbefalede Synsforretning over Kirkerne fandtes det af Inspektøren og de tilstedeværende Haandværkere raadeligst, at nedtage Resten, der var øiensynlig aldeles

faldefærdig og dens daværende Tilstand vanzierende for Kirken. Levningerne af Tavlen ere fremlagte paa Kirkeloftet, hvor de endnu ere i Behold. Jeg kan med Sikkerhed tilføie, at Kunsten og den gode Smag ingenlunde have at beklage Tavlens endelige Afgang.

Menighedens Ønske om at faa noget, hvor simpelt det endogsaa maatte være, anbragt til Alterets Prydelse er bleven bifaldet af H. h. Høiærværdighed Biskoppen, af Kirkeinspektoratet, ja endog for nogle Uger siden af h. K. h. Gouvernøren Prinds Christian ved en naadig Inspektion af vorø Kirker og Skoler her paa Landet. H. K. h. Høihed, der fandt Alterets blottede Tilstand noget paafaldende og stødende, har tilbudt naadigst at paatage Sig at besørge et passende Skilderi, naar i forveien vedkommende høie Collegiers Approbation var bleven udvirket. Han taxerede Omkostningernes Beløb til circa 200 rbthlr.

Det vilde maaskee ansees for upassende, naar jeg ved Siden af forhennævnte Autoriteter vilde vove at tilføie ogsaa mit inderlige Ønske for Kirkens og i Særdeleshed Alterets Forskønnelse, paa den h. K. h. anbefalede Maade.

ærbødigst

Meyer.

Hagenberg, den 2. August 1830,

Til Høiærværdige Herr Provst Burchardi i Kjettinge.«

Som det fremgaar af Pastor Meiers Skrivel-
se, er det gamle gotiske Alter først kommen ud

af Kirken kort før 1830 og har dengang ligget paa Kirkeloftet. Hvad der senere er sket med Resterne, vides ikke. Om Mariebilledet nævnes intet i Skrivelsen. Det har sikkert været fra et Sidealter, helliget St. Maria. Men uforstaaelig er dog Præstens Bemærkning, at han med Sikkerhed kunde tilføje, »at Kunsten og den gode Smag ingenlunde have at beklage Tavlen's endelige Afgang.« —

Samme Aar, 1830, besluttede Kirkekollegiet i Havnbjerg at lade et Alterbillede male efter Prins Christians Forslag og bevilligede dertil 200 Rbdlr. Hvorledes Eckersberg kom til at male Billedet, findes der ingen Oplysninger om i Havnbjerg Kirkes Papirer, men sandsynligvis er det Prins Christian, der har foreslaaet ham. Den endelige Bestilling har Eckersberg modtaget 1831; i hans Dagbog for 10. Juni 1831 findes en Notits: »Brev fra Biskop Tetens paa Als om, at en Altertavle skal males og Rammen dertil besørges.« —

Eckersberg begyndte paa Billedet den 7. September; den 1. November var det færdigt, og den 23. November afsejlede det hertil med en Jagt fra Sønderborg, ført af Skipper Helmer.

Den 5. November 1831 skrev Eckersberg til Biskop Tetens:

»Deres Høiærværdighed ville herved gunstigen imodtage Underretning om, at det mig til Fortærdigelse overdragne Alterbillede til Hagenbjerg Kirke paa Als nu er fuldendt og forestiller den forlangte Gienstand nemlig: Jesus siddende i Gethsemane, noget tilbage sees de tre Dicipole som fulgte ham did; og længere borte kommer Ska-

ren tilsyne, som vil fange ham. Den dertil hørende Indfatning med Opstalt staaer ligeledes færdig, og alt i den Stand, at det paa første Vink kan blive indpakket og afsendt til sit Bestemmelsessted.

Det maatte nu henstilles til Deres Høiærværdighed at bestemme naar denne Altertavle maatte ønskes oversendt; skulle det ønskes endnu inden Vinterens Komme, da udbad jeg mig gjerne underrettet derom jo før jo hellere, for at kunne træffe de fornødne Anstalter til dens Afsendelse.

Kjøbenhavn den 5. November 1831.

ærbødigst

C. W. Eckersberg.

Til

Hans Høiærværdighed Biskop Tetens

Ridder af Danebrog.

Kettinge paa Als.

Tre Uger efter modtog Biskop Tetens atter Brev fra Eckersberg:

»Strax efter at have modtaget Deres Høiærværdigheds meget ærede Skrivelse af 8. Nov., henvendte jeg mig til Skipper Ring, som jeg traf ifærd med at lægge ud af Bommen for at sejle hjem, han vilde ikke vendte indtil Kasserne og Indpakningen af Alteret til Hagenberg kunde blive færdigt. Imidlertid kom en anden Jagt fra Sønderborg, ført af Skipper Helmer, og da han skulle gaa med Ballast tilbage, og altsaa havde god Plads i Skibet besluttede jeg at sende det Hele med ham.

Altertavlen med Indfatning, Opstalt med Fronton, samt Alterbordet, er paa det

bedste blevet indpakket i 3 forskellige Kasser, og tvende Pakker, og saaledes bragt ombord i Helmers Jagt i Onsdags den 23. dennes, og vil nu være paa Vejen til Sønderborg. Kasserne er mærkede T.

Alterportalet er saaledes forarbejdet, at enhver Snedker let vil kunne passe det sammen; dog bør det ske med Forsigtighed, at Forgyldningen ikke skal lide derved. Ligeledes bør Maleriet skaanes saa meget som muligt, da et ubetydeligt Tryk paa Lærredet let kan give en Bule, som ei letteligen lader sig udjævne igjen. Paa Bagsiden er Maleriet beskyttet ved en Beklædning. Da Maleriet endnu mangler en jævn Glands saa har jeg tillige med Skipper Helmer sendt en liden Flaske med Firnis, som Maleriet kun overstryges med, saasnart det er blevet anbragt paa sit Sted. Dette maa skee med en tilslidt Børstepensel af middelstørrelse som er blød, og ganske reen, og saaledes at Firnissen kommer til at sidde lige jævnt overalt, hvilket enhver øvet Maler let vil kunne giøre.

Jeg skulde tro, at Alteret med Portal, som er proportioneret og forarbejdet efter vor duelige Hofbygmester Justizraad Kocks Tegninger, vil tage sig godt ud, og kiært vilde det være mig, om det heele maatte vinde hoie Vedkommendes og Menighedens Tilfredshed.

Efter den mig tilstillede Nota, er Prisen paa dette Alter, hvad Snedker, Ornament og Forgylder Arbejde angaar efter akkord, 150 Rbdlr. Sedler. Indpakningen i 3 Kasser

samt Bordet i Maatter og Halm tilsammen 16 Rbdlr. Sedler, ialt 166 Rbdlr. Endeligen er jeg saa fri at ansætte mit Honorar for Maleriets Forfærdigelse, som tidligere tilmeldt, til 100 Specier.

Kjøbenhavn den 26. November 1831.

Deres Hoiærværdigheds

meget hengivne

C. W. Eckersberg.

Til

Hans Hoiærværdighed

Herr Biskop Tetens R. a. D.

i Kettinge pr. Sønderborg.

Eckersbergs Breve gemmes i Samlingerne paa Sønderborg Slot.

Eckersberg hører vor Hjemstavn til.

Foran et lille Hus i Blaakro staar en slet og ret Mindesten. Den fortæller, at her fødtes Maleren Christoffer Wilhelm Eckersberg i Aaret 1783. Hans Fader var Søn af en her-tugelig Skovfoged, og da han kom i fattige Kaar, fristede han Livet ved Malerarbejde. Christoffer Eckersberg fik ved Faderen den første Undervisning som Maler uden at ane, at han skulde blive Banebryder paa Kunstens Vej og skabe en fuldstændig ny Kunstretning. I Flensborg fik han den første egentlige Ud-dannelse, i København arbejdede han videre under Mester Abildgaards Ledelse. Fra 1810—13 var Eckersberg i Paris og Elev af J. L. Davids, fra 1813—16 malede han i Rom under Thorvaldsens Indflydelse. 1816 kom han tilbage til Danmark.

Eckersbergs Maleri har haft en umiddelbar Indflydelse paa Kunstretningen til henimod Midten af forrige Aarhundrede. Man kan med Rette tale om hans Skole. Hans stille, inderlige Samkvem med Naturen, en ubetinget Ærlighed har sat Præg paa Billederne. Hvem kender ikke det romerske Portræt af Bertel Thorvaldsen? Den Aand, som lyser ud af Thorvaldsens Øjne har kun en Eckersberg formaaet at gengive. Det Motiv, som Eckersberg malede, har han set med egne og utrolig stærke Øjne. I Henhold til Billedet af Thorvaldsen skriver Kunsthistorikeren Max Sauerlandt, at Værket taler om ungdommelig Modenhed, fuldendt til den sidste Linje, det er af højeste Adel. Med Søstykkerne staar Eckersberg fuldstændig uden Forgængere, han har skabt det hjemlige Søbillede. Øresund er ikke Vesterhavet, det vi kender fra de gamle hollandske Mestre, Eckersberg har malet Sundet og Bælterne. Hovedsagen for ham var dog ikke Vandet, men Skibet, og ethvert Stykke Tov har han malet lige saa samvittighedsfuldt som Thorvaldsens Øje. Disse Billeder maa egentlig mere kaldes Skihsportræter end Søstykker. Den store, stolte Fregat har han malet med samme Fuldkommenhed som den tunge Fiskerjolle eller den lette Jagt. Hans Kærlighed til det hjemlige Motiv har bragt et friskt Pust ind i den Tids lidt svage Kunstretning, han viste for sin Tid nye, maleriske Evner og førte sine Kunstfæller og Efterfølgere paa nye Veje, af hvilke, som man med Rette kan sige, en stor skandinavisk Nationalkunst er blomstret frem.

Havnbjerg Altertavle er det eneste Værk

vor Hjemstavn ejer af den store Sundvedmester. Det store Billede, der, som det ogsaa fremgaar af Eckersberg Brev, efter Menighedens Ønske skulde fremstille Jesus i Gethsemane, er et betydeligt Værk, og der maa gøres alt for at værne om det.

Alterredskaberne:

En stor Sølv-Vinkande fra omkr. 1830,
Sølv-forgylt Oblatdaase, Beg. 18. Aarhundrede, Indsk. under Bunden: »wog 16 lod 2 qi.«

Sølv-forgylt Patene med Indvielses kors,
Sølv-forgylt Alterbæger med Aarstal 1718,
gammel Sølvkande, »74 l ½ g«, mærket M. P. B., omkr. Midten af 18 Aarh.,

en sort Porcellænkande med Kors og forgyldt Kant, nævnes i Inventarlisten fra 1867,

lille Vinflaske af Sølv til Brug ved Sygeberrettelse, mærket »J J.« (Guldsmed Jürgen Jensen, Sønderborg),

lille Bæger med Patene, ligeledes Arbejde af Jürgen Jensen.

Paa Alteret staar et Par prægtige Lysestager af sjælden gotisk Form. De hviler paa høje Dyrefødder.

1782 den 29. Januar indbrød en Tyv i Havnbjerg Kirke og stjal en ny Messedragt og Alterklædet, alt Guldbroderi og en forgyldt Lavrbærkrans, som laa paa Alteret.

Prædikestolen

fra omkring 1620, er et smukt og rigt Arbejde. Figurerne paa Hjørnepilasterne forestiller Dyderne. Der findes ingen Lydhimmel.

Døbefonden,

romansk Granitarbejde, stammer fra Kirkens første Tid. Man har i sin Tid ikke fundet den smuk og forstødt den. I en lang Aarrække har den ligget uden for Kirken, og den blev erstattet med en simpel og værdiløs Døbefond af Træ. For en Del Aar siden er den gamle Granitfond atter kommen til den fortjente Ære og har faaet sin gamle Plads i Kirken.

I Haupt's »Bau- und Kunstdenkmäler« II. Bd. S. 400 nævnes i Inventarfortegnelsen en smuk gotisk Lysarm af Jern og et Timeglas, disse Ting findes ikke mere.

Grosserer Johan Hansen i København, Stifteren af Nordborg Slots Efterskole, har for et Par Aar siden skænket en stor prægtig Lysekroner til Kirken.

Epitaph over Ludvig Wegersleff,

Præst i Havnbjerg fra 1734—1778.

I Hjørnet af Nordvæggen og Korbuen findes et stort Sandstens-Epitaph over Ludvig Wegersleff. Indskriften er indrammet af et smukt og fyldigt Rokokoornament og lyder:

»I Tro og Haab at Jesus er Opstandelsen og Livet er her neden begravet

Ludwig Christensen Wegersleff

Sogne-Præst her paa Stedet fra Ao. 1734 d. 12. N. fød i Jylland i Aarhus

Ao. 1707 d. 5. Nov.

ægtede Ao. 1750 d. 23. Janu.

Anna Margaretha Detleffsen

af Nibull i Risemoer

fød Ao. 1731 d. 26. Maii, død Ao. 1760 d. 13. Mti.

I Levnet og Lærdom var hans Regel
2. Cor. 1. 12., 1. C. 2,2.

Hensov i Herren Anno 1778 d. 5. Aug.

Symb.: Deo non mitri. Rom. XIV. 7. 8. 9.

Tak store Gud, ja evig Tak for alle Gaver,
som Du i Livet mig uværdig givet haver,
Tak tusindfold endog for Verdens Had
og Stød

der ofte mig har lært at tænke paa min
Død.

Jeg føler dem ej mer, min Krop i Jorden
sover

og Sjælen er nu der, hvor den sin Frelser
lover,

gak Læser, lær deraf, den onde Verdens
Iid,

mod Døden dig bered, mens det er Naadens
Tiid.«

Paa den modsatte Væg hænger et stort Bil-
lede af Ludvig Wegersleff, malet 1772, — han
var en Søstersøn til Præsten Henrik Pontoppi-
dan.

I Koret findes Præste- og Døgnetafle.

Orgelet

er fra 1885; det gamle Orgel stammede fra Nord-
borg Slotskapel.

Sognepræsterne i Havnbjerg.

- 1) Hr. Thomas levede i Reformationstiden,
og blev i Embedet som første luther-
ske Præst. Han kunde dog ikke und-
lade at flette katolske Legender og Fæ-
beler ind i sine Prædikener. Hvor læn-
ge han har levet, kendes ikke.
- 2) — † 1566. Hans Matthiøsen (Johannis
Matthio) blev født 1494 i Notmark,

- hvor hans Fader var Præst (nævnes 1512). Han døde 1566, 72 Aar gammel.
- 3) 1566—1593. **Rasmus Hansen** (Erasmus Johannis), Søn af Hans Matthiesen, blev født 1533. Han druknede 1593, da han med Degnen Henrik Hansen og nogle Sognefolk var paa Hjemvejen fra Landemøde i Odense. Ved Styrmandens Uforsigtighed kæntrede Baaden mellem Fyn og Als, »ikke langt fra Land,« og alle druknede.
- 4) 1593—1605 **Hans Jørgensen** (Johannes Georgi) var »Hörer« (Lærer) ved Skolen i Sønderborg. Han døde 1605, »plaget og svækket af lang Sygdom«.
- 5) 1606—1647. **Christen Burchardsen**, født 1586 i Sønderborg. Han var kun 20 Aar gammel, da han valgtes til Sognepræst, og da han ikke havde den foreskrevne Alder (25 Aar), maatte han ansøge om kongelig Tilladelse til Ordinationen. Han døde den 18. April 1647, 61 Aar gammel.

En Strid om en Præsteansættelse.

- 6) 1647—1675. **Anders Beyerholm**. Hans Kald til Havnbjerg fremkaldte Uoverensstemmelser inden for Menigheden. Biskoppen over Fyns Stift havde lovet den afdøde Pastor Burchardsen, at hans Søn August skulde blive hans Efterfølger, og saa skulde han ægte Faderens Steddatter, Dorthea Sophie Lund. Men da Biskoppen ikke overholdt de foreskrevne 6 Uger ved Be-

sættelsen af Kaldet, sendte Lensmanden Iver Vind en anden, nemlig Anders Beyerholm, som skulde holde sin Prøveprædiken og efter Gudstjenesten anbefales til Menigheden. Bønderne henvendte sig til Hertug Frederik af Nordborg, og Hertugen tog Parti for August Buchardsen. I September 1647 kom Beyersholm igen til Als for at overtage Embedet. Imidlertid havde Hertug Frederik skrevet flere Gange til Kongen og truet med, at han vilde bygge en egen Kirke, saa havde han og Ret til at ansætte sin egen Præst, og det skulde være Burchardsen. Om Kirken skrev han, at denne »Faarestald« vel tilhørte Kongen, men Faarene (Sognefolkene) tilhørte ham, Hertugen. Kongen sendte 50 Soldater til Havnbjerg Sogn, hvor de skulde blive liggende, indtil Hertugen gav efter. Hertugen maa snart have erkendt sin Magtløshed overfor Kongen, thi kort derefter blev Anders Beyerholm af Biskoppen indført i Embedet, og samme Dag forlovede han sig med. — Dorthea Lund, som saa alligevel blev Præstekone i Havnbjerg. — I hans Tid hjemsøgte Als af Svenskekrigen. I 1659, da han med sin »Undersvend« var paa Hjemvejen fra Sønderborg, blev denne paa en forbryderisk Maade skudt af en Rytter. — Anders Beyerholm døde den 15. December 1675, 58 Aar gammel.

1676—1685. Peter Petersen Plate var

født i Sønderborg 1645. Den 28. Juni 1681 havde han den Ulykke, at hele Præstegaarden brændte. I Kirkebogen roses han som en ydmyg og beskedet Mand. Han døde 1685, 40 Aar gammel.

- 8) 1685—1726. Otto Frederik Brandt. Han fødtes 1660 i Guderup Præstegaard. Da Peter Plate døde, opholdt han sig i Frankrig, og der modtog han den egenhændige Skrivelse fra Hertug August, at han var udnævnt til Præst i Havnbjerg. »1. Adventsøndag sang han sin første Messe«. Han døde i December 1726, 67 Aar gammel.
- 9) 1726—1734. Erik Pontoppidan var Søn af Stiftsprovst Pontoppidan i Aarhus. Han har gjort sig særlig bekendt ved sit 1730 udgivne Værk »Theatrum Daniae oder Schau-Bühne des Alten und jetzigen Dänemarks«. Forordet til dette Værk er dateret »Hakenberg d. 24. Nov. 1729«. Pontoppidan kom fra Havnbjerg 1734. Senere virkede han som Slotspræst paa Frederiksborg, Hofpræst og Professor theol. i København, Biskop i Bergen og Prokansler ved Københavns Universitet.
- 10) 1734—1778. Ludvig Wegersleff var født 1707 i Aarhus, hvor hans Fader var Borgmester. I Foraaret 1734 blev han Feltpræst i Regimentet Grev Friis, som Kongen havde sendt Kejser Karl VI. til Hjælp mod Ludvig XV. Regimentet laa længere Tid i Lejr ved

Rhinen, og her modtog han Kaldet til Havnbjerg Menighed. Han døde den 5. April 1778 og var den sidste Præst, der blev begravet i Havnbjerg Kirke.

- 11) 1778—1806. Lauritz Nyland var født den 3. September 1739 i Horsens. 1766 blev han Præst i Tørsløse, Holbæk Amt, 1773 i Bregninge og Søby paa Ærø. 1778 i Havnbjerg. Han døde den 27. April 1806.
- 12) 1806—1834. Friedrich Marquard Meyer, født 12. Juni 1769 i Arnis, hvor Faderen var Præst. 1796 blev han Præst i Sieversted og 1801 i Graasten—Adsbøl. I Havnbjerg Kirkekronik fortælles, hvorledes Meyer fik Kaldet til Havnbjerg: »Anno 1806 var Kong Frederik i Slesvig for at overvære en militærisk Øvelse. Meyer var ogsaa i Slesvig, og da han netop havde ansøgt om Kaldet til Havnbjerg, uden stor Chance for at faa det, henvendte han sig til Kongens Livlæge, Suadicani, og bad ham om at gøre noget for ham. Livlægen mente, at det maaske nok kunde lade sig gøre, og en Dag forskaffede han sig Adgang til Kongens Arbejdsværelse, hvor Sedlerne til næste Dags Parole laa. Han tog en Del ubeskrevne Sedler og skrev derpaa: »Parole Meyer — Hagenberg« og lagde dem hen, hvor de færdige Parolesedler blev afhentet. Den næste Dag, da Militæret stod opstillet, spurgte Kongen efter Parolen. »Meyer—Hagenberg, Deres

Majestæt!« lød Svaret. Kongen studse-
de og spurgte i en barsk Tone, hvem
der havde tilladet sig at betræde hans
Arbejdsværelse. »Jeg, Majestæt!« sva-
rede Suadiciani. «Saadant frabeder jeg
mig engang for alle«, sagde Kongen,
»men Kaldet skal han have«. Og Mey-
er kom til Havnbjerg.

Der fortælles, at Meyer var stadig
Gæst ved Hoffet paa Avgustenburg, og
at han tilbragte mængen Nat ved Her-
tugens Spilleborde. Det kunde hænde,
at han efter en Spillenat Søndag Mør-
gen steg paa sin Hest og gallopperede
til Havnbjerg. Ved Kirkegaardslaagen
steg han af, Hesten løb alene hjem, og
Meyer var i Tide i Kirken, hvor Præ-
stekjolen hang i Sakristiet.

1812 tilbyggede han Sakristiet ved
Havnbjerg Kirke uden Kirkemyndig-
hedernes Vidende, og en Fornærmelses-
sag mod Provst Ebbesen i Svenstrup
indbragte ham flere Gange for Stifts-
provsten og Stiftsamtmændene.

Meyer døde den 6. December 1834, og
blev begravet den 11. December.

Om denne Præst fortæller Pastor
Nic. C. Nielsen i »Sædekornet« Nr.
8, 1810, som »Manden med den store
Indflydelse« og med »den fyrstelige An-
stand«, som gamle Biskop Hansen hav-
de udtrykt sig om ham. Denne Præst
havde som Student opholdt sig i Paris
i Revolutionstiden. Med sin store Vel-
talenhed havde han dengang taget sig

af en Adelsmand, der af Tribunalet var dømt til Døden. Men den veltalende Student havde talt hans Sag og derved frelst ham. Den taknemlige Marquis havde som Udtryk for sin Erkendtlighed tilvendt Præsten en aarlig Rente for hans Levetid. — Jeg havde nok før hørt om denne Præst, der var bekendt som dristig Rytter, men desværre ogsaa nok for sit Kortspil.« —

- 13) 1835—1861. Jørgen Knudsen blev født den 8. November 1772 i Ketting. Han var Præst i Tranderup paa Ærø, da han fik Kaldet i Havnbjerg. Han tog sin Afsked i Marts 1861, men blev boende i Præstegaarden indtil sin Død den 25. Juli 1862.
- 14) 1861—1886. Holger Fangel, født den 25. Februar 1804 i Nordborg, Søn af Provst Holger Fangel. Den 14. Marts 1884 fejrede han sit 50-aarige Præstejubilæum. 1885 tog han sin Afsked, og 1887 døde han paa sin Søns Gaard i Pøl. Han ligger begravet paa Havnbjerg Kirkegaard.
- 15) 1886—1910. Jacob Christian Engel, født 1841 i Starup ved Haderslev, hvor hans Fader var Degn og Lærer. Han tog sin Afsked den 31. Marts 1910.
- 16) fra 1911. Lauritz Clausen, nuværende Præst i Havnbjerg siden 1911, er født den 21. Oktober 1857 i Jærdelund. 1874 kom han paa Latinskolen i Flensborg, 1879 Student og studerede i Kiel, Leipzig og Erlangen. 1883—84 Præstese-

minariet i Haderslev. 1884 Adjunkt i Vanderup, 1885 Præst i Løgumkloster, 1885 valgt til Menighederne i Maugstrup og Jægerup. Siden 19. Marts 1911 i Havnbjerg. Efter Genforeningen blev han den 15. December 1920 genvalgt af Havnbjerg Menighed med 338 mod 28 Stemmer.

»Residerende Capellaner.«

»Kapellaniets« laa i Lavensby, det havde saa meget Land som et halvt Boel og er antagelig bleven oprettet før Reformationen.

I Clemens Pedersøns Optegnelser i Havnbjerg Præstearkiv (1658—1685 nævnes et gammelt Dokument, »fundet i en Bog og skreven for over 100 Aar siden:

»En Edelmand har boet udi Flensborg ved Naffn Johan Timson, haffe gifvet noget gods thil Capellaniets liggindis udi Lavinds by, skyldendis til Capell, des samme Sted IV Orttig Korn, med Skof oc marck; Er brugt aff Capellanen udi XV Aar. Nu ehr det ham aff F. N. Foget forbødet, oc siger at Herren haffe bytt sig det til med K. M. oc er bortfest aff Bertram von Anevelde.«

F. N. (Fyrstelig Naade) maa være Hertug Hans d. Y., der har tilegnet sig Kapellaniets Gods, det kan passe efter Tiden og ogsaa til Hertugens særlige Egenskab til at tilegne sig Gods, og dette ikke altid paa den pæneste Maade.

Efter Pontoppidan ligger Johan Timmesen.

begravet i Havnbjerg Kirke. For dette Hvilested skænkede han Jordgodset til Kapellaniet i Lavensby. Fra 1479—1521 boede Johan Timmesen i Flensborg. Det maa altsaa have været kort før Reformationen, at han betænkte Kapellanen med Jord imod den Forpligtelse, at der efter hans Død skulde læses Sjælemesser for ham.

Ligeledes fortæller et Folkesagn, at Johan Timsøn skal ligge begravet i Havnbjerg Kirke:

»Junker Timmesen havde flere Gaarde i Havnbjerg Sogn. Han havde paa draget sig Junkeren fra Melsgaard's Vrede, fordi han ikke vilde deltage i dennes Jagtselskaber om Søndagen i Stedet for at gaa i Kirke. En Søndag stod Junkeren fra Melsgaard ved Kirkeporten i Havnbjerg og ventede paa Johan Timmesen, som han overdyngede med Haan og Skældsord. »Her hører jeg hjemme om Søndagen, og ikke i dine usalige Drikkelag«, var Timmesens rolige Svar. Jørgen følte sig slaaet og lod i Fremtiden Johan Timmesen i Fred.

Timmesen døde i en meget høj Alder, elsket og agtet af Befolkningen. Han fandt sin sidste Hvile i det gamle Guds- hus i Havnbjerg.

Junkeren fra Melsgaard — det skal have været Jørgen Blome, — døde i Svendborg.«

(Efter J. Raben, Folkesagn og gamle Fortællinger. Dybbøl-Postens' Forlag.)

Efter Pastor Knudsens Optegnelser skal dette før til Kapellaniet hørende Grundstykke ligge ved Riegels Bæk, hvor der endnu er en Rest af Skoven. Dette Grundstykke laa ind imod Hertugens Grund, og derfor har han haft Lyst dertil.

Kapellaniet ejede ogsaa Grund i Brandsbøl, og uden for Sognet i Svenstrup og Stevning.

Den ældste Kapellan, som kendes i Havnbjerg, er:

- 1) 1560—1613. Mads Hansen, født 1533, Søn af Sognepræsten Hans Mathiesen. Han maa være kommet i Embede omkring 1560. Efter Notitsen om Johan Timsøn at dømme maa Kapellaniet i Lavensby have bestaaet før Mads Hansens Tid. Han døde den 8. Juni 1613, 80 Aar gammel.
- 2) 1614—1619. David Monrad.
- 3) 1619—1621. Povl Jensen Evald.
- 4) 1621—1658. Jens Hansen Lansdorff, født 1580.
- 5) 1658—1685. Clemens Pedersøn Havendorff, født 1615, kaldet til Havnbjerg 1658. Da han angaaende Ansættelsen skulde rejse til Biskoppen og Lensmanden paa Fyn, modtog han fra Kirkejuratoren, Hans Hansen i Lunden 20 Rdlr., og da han den 2. Juli 1618 sang sin første Messe i Havnbjerg Kirke, modtog han som første Offer 18 Rdlr. og 10 Sk. 1660, 23. Trinitatis giftede han sig med Maren Nielsdatter. Han døde 1685 og blev begravet den 30. April, 70 Aar gammel.

- 6) 1685—1705. Peter Ottesen Rise. Han blev indført i Embedet af Dr. Kingo, kort før Clemens Petersens Død.
- 7) 1704—1714. Christian Mathiesen. 1714 blev han kaldet til Egen, hvor han døde samme Aar.
- 8) 1714—1752. Johannes Brandt, født 1685 i Guderup Præstegaard. Endnu før hans Begravelse (2. Oktober 1752) sendte Sognepræsten Ludvig Wegersleff et Andragende til Kongen om Kapellaniets Nædlæggelse og at indrødte det til Enkesæde for Præsterne. Efter længere Forhandling førte Wegersleffs Andragende til Kapellaniets Ophør.

I en Fortegnelse over Kapellaniets egen Avling fra 1659—1690 nævnes følgende Marknavne:

Ved Mortens Hus
Armmose,
Kjølkersdal,
Langkjer,
Skovled,
Grimskjer,
Eschebek,
Skovbæk,
Birkager,
Smedemai,
Boesholm,
Armslykke,
Ammetsejr,
Klaredøbel,
Grøftbek,
Knudsdam,
Gammelrand,
Kirkeled,
Tørning,

Paarod,
Krogager,
Svilt,
Gioldboye,
Holvejager,
Rørmos,
Brændskiær,
Højbjerg,
Eschebjerg,
Langhøj,
Lodenhøj,
Igehøj,
Gaasebjerg,
Axelbjerg,
Stenkistager,
Møllehøj,
Bakmosbjerg,
Toftlandhøj,
Nødhøj.

Clemens Pedersen.

Som allerede nævnt har den residerende Kapellan Clemens Pedersen (1658—1685) efterladt os en Del Optegnelser fra Havnbjerg Sogn i en gammel Bog, der hidtil har været gemt i Havnbjerg Præstegaard, nu afleveret til det midlertidige Arkivdepot i Aabenraa. Denne Bog giver et interessant Indblik i Clemens Pedersens Liv. Bogens Indhold er meget forskelligt, en mærkelig Sammenblanding af aandeligt og verdsligt. En Del af Bogen er skreven paa Latin. Religiøse Betragtninger afløser Kærlighedsviser og personlige Notitser.

Der findes gode Raad, og Brændevinens »Dyder« skildres. Diakonen, der selv har været overtroisk, har gjort sig vigtig med at nævne Midler, som han mente at kende mod Trolddom og Forhekselse. I Indledningen fortæller Kapellanen om sin Barn- dom, og hvorledes han kom til Havnbjerg Me- nighed. Derefter følger en Række Udpluk af Bogen.

Jeg Clemens Pedersøn er Ao. 1615 Dom. Latære om Morgenen tidlig ved Solens Opgang barnefødt i Havendrup, 2 Mile fra Odense udi Sølling, af ærlige og ægte Forældre; Faderen ved Navn Peder Lauritzøn og Moderen Margrethe Hansdatter. Hvilke mine kjære Forældre have opdraget mig hjemme i deres Hus indtil Ao. 1630, saa jeg da først haver begyndt at lære Prænt hos en ung Karl, ved Navn Hans Madsen i Hellerup Mølle, og det paa et Aars Tid. Er siden igen saavel som før bleven stille hjem-

me indtil Ao. 1632. Jeg da af Guds syndelige Forsyn og Tilskyndelse er kommen i Latinskolen udi Odense, hvor jeg med største Besværing stedse havde frekventeret indtil 1646. Jeg med Bispens S. D. Hans Eich, og de hæderlige Professorers, mine k. Skolemestres gode Consens og lovlig Afsked er bleven dimmitteret til det kongelige og vidtberømte Akademi udi København, hvor jeg har forholdt mig 3½ Aars Tid.

Som mine gode Testimenio og demis noksommelig udviser saavel som og hvad Skudsmaal min Skolemester og Professor der paa Stedet gav mig. Dernæst efter at jeg København havde kvitteret er jeg først kommen til Hans Clausen Qvitzaus-Hus, nu salig, hvor jeg var udi to Aar hans Børn at informere. Kom saa fra ham med lovlig Afsked til Hr. Jørn i Vesby, og var hos ham et Aarstid. Dernæst til Velbaarne Laurits Schinkels adelige Børn og i lige Maade at informere paa en tre Aars Tid indtil Anno 1657 jeg fra Hr. Iver Vind paa Dalum blev forskreven til Hr. Anders Beyerholm udi Hagenbjerg paa Alsø, og derefter at Hr. Jens Hansen dom. Oculi salig i Herren var hensovet blev jeg Dom. Indico kaldet der samme Sted til en Medtjener udi Guds Menighed.

Gud som mig kjendte i Moders Liv
han stedse i Kaldet hos mig bliv.

Det saa i Verden at forstaa
jeg Himmerigs Glæde arve maa.

Jeg beder Dig min Jesu sød,
o, Gud, frels mig af al min Nød.
A n n o 1 6 5 8.

En rigtig Fortegnelse paa hvis Penge og Andre, som jeg Clemen Pedersøn Haundorph, Medtjener udi Ordet til Hagenberg-Sogn paa Alsø, Tid efter anden haver oppbaaren, faaet og bekommet:

- 1858: »Den 2. Juli, der jeg sang min første Messe her i Hagenbjerg Kirke, blev mig givet paa Herrens Alter 18 M. 10 Sk. Herefter følger forskellige Begravelser. Ligpengenes Beløb bevæger sig mellem 4 og 27 Sk.
»Jule-Dag, Offerpenge 8 M. 9 Sk.
1659. »Den 15. Jan. døbte jeg Jørgen Christensens Barn i Brandsbøl, og var det første i Penge 6 Sk.
Den 5. Marts døbte jeg et u-ægte Barn til Christ. Jepsøns i Brandsbøl, og blev kaldet Peder, hvis Faders Navn sagdes at være Jens Jensen i Broballe.
Paaske Dag, Offerpenge . . 10 M. 7½ Sk. 1.
Pinse Dag, Offerpenge . . 10 M. 15 Sk. 1.
1660. 16. Juni blev Las Lassen i Lunden begravet, Ligpenge 29 Sk.
27. Avgust døbte jeg Jørgen Simonsons Datter i Brandsbøl og blev kaldet Marren. Penge 18 Sk.
NB. Samme Tid var min Kæreste første Gang her i Sognet til Barsel og i Forsamling (Selskab).
- 1665 den 2. Juli blev mig givet et særdeles Offer 13 M. 13 Sk.
1667. Den 21. Juni blev Claus Nielsen af Hagen-

berg begravet, som i Gammeldam be-
svimede der han gik og slog Græs, faldt
ned til Jorden og i samme Stund døde.
Om Søndagen tilforn var han til Guds
Bord.

1672. Offer paa Allerhelgendsdag 10 M 10 Sk., og
var det første der blev givet i Hagen-
berg Kirke. Den første Mand som gik op,
var gamle Christen Jepsen i Brandsbøl.
1677. Den 18. Marts prædikede jeg og samme
Dag begrov jeg to Lig, Karen Hansdatter
af Lavensby og Jørgen Jensens Barn af
Brandsbøl.

Jørgen Jensens Barn vidste jeg intet
af, før der blev ringet for det, og Graven
var gravet, men der jeg spurgte mig,
blev sagt, af Christen Smed i Brands-
bøl, at Marie, der Jørgen Jensen om Fre-
dagen vilde have talt med mig derom i
Hr. Peders Fraværelse udi Fyn, — — —
mig vilde hun selv sende Bud, som hun
dog ikke gjorde.

Nogen Tid tilforn, da Herr Peder kom
hjem, begravede jeg Jørgen Hansen Ben-
dixen af Hagenbjerg, 1 M 8 Sk., Herr Pe-
der: 2 M., blev dog ikke tilsagt ham for
Aften, Liget skulde begraves anden
Dag.

Hans Nielsens Barn af Elsmark som
jeg prædikede over den 16. Februar, blev
jeg ogsaa beskikket med Aftenen til-
forn, gik derfor og efter gammel Skik,
men maatte gaa paa Kirkegaarden til
Klokken var over 10, at jeg da maatte
skikke derned, hvor de blev af med Li-

get; blev svaret, Hr. Peder havde ikke befalet, de skulde før komme.

Med »Herr Peder« er Præsten Peter Petersen Plate ment, der var Præst fra 1676—1685. Det lader ikke til, at Forholdet her har været synderlig godt mellem Præsten og Kapellanen. Peter Plates Forgænger, Anders Beyerholm, har heller ikke haft et helt godt Øje for Herr Clemens. Beyerholm forbød ham i 1670 at tage Offer fra Kirkegangskonerne. »Hvilket Gud hannem betale«, skriver Kapellanen.

Smaa Notitser.

1658 den 10. October blev jeg og Jep Thomsen i Hagenberg saaledes fordragne med hverandre, at han skulde holde den Gaard ved Magt, som er sønden ved Ledet, man rejser til Nordborg, og jeg derimod den her udi Haven, og gav jeg ham for de Pile, som der udi staar, 1 M. L.

Nogen kort tilforn laante jeg Ellen Jenses 2 rdlr. Derimod leveret hun mig en Dyne og en Hoved Dyne, som hun samme Tid sagde mig at maatte beholde for den ene rdlr. — —

Den 27. Marty 1660 købte jeg i Hans Matthiesens oc Jep Christensens nærværelse min sortte-brun stjernet Hest aff Maths. Leewsøn oc gav der for 9 Dr.

»Den 3. juny 61 bleff gjort Fordreg mellem mig oc Jens Bager i Sønderborg anlangendis min Søn Hans dem: ham Lære, at hand skulle være hos ham $4\frac{1}{2}$ aar, oc naar de vare forløbne, skulle hans Hustru afsee 1 R. d. Den 15. April gaff jeg 2 at underskriffve forloffnede der med i sin egen Broders Nærværelse, at ville være imod min Søn som det sig bør. Gud styre for

ham oc raade saa han ei kommer i Baade.«

Anno 1161 den 14. November fæstede jeg fra den Tid og til Paaske Rasmus Peter Fynbo, og skulle give en Rigsdaler og seks alen Blaa-garn. Den 26. December fæstede jeg Rasmus Pedersen, og skulle give ham til Løn fra Paaske og til St. Mikkelsdag 8 Mark Lybsk, Blaa-garn til en Skjorte og til et Par Bukser.

Den 28. Febr. Ano. 1648 Døde Kong Christian den 4. oc den 2. Marty der den S. H. vaar iklæd sine liig Klæder, en lang hvid Kiortel oc en baldyret Hue paa Hoffdet, saa jeg oc andre flere den S. Herr's Lig i Rosen Gaarden v. Kiobenhaffn.

Den 25. juni 63 lonte jeg aff Anders Ped: ved Søen i Brandsbol 1 tr. tag oc aff Christen Ras: 6 knip Rør.

Ao. 1665 den 14. Mart: mod 9 slet om Aftenen gick Nørborg i Brand, oc samme Natt affbrændt.

Den 9. Octob: 1677 bekom Jørgen Thomsen i Lav: (Lavensby) en halv Tøndø Salt for 5 V. Der imod at i betaling lofuede hand mig den Leide, at tøre paa i Ammetsejr*) paa det brede Lag i to Aar, oc derfor skulde quitteris 2 V item det græs i Horsmai, oc at skulde beholde to aar, derfor at quit. 8 Sk. Gaff mig rede penge 2½ V. Dermed er Saltet betald.

Den 18. December 1680 lod sig se den store og forfærdelige Stjerne (som dog kun liden t sig selv) med det meget lange og store Ris.

Den 23. December 1680 lod sig her hos os

*) Marknavn ved Lavensby.

først se den meget store Komet, stod i Sydvest og skjød sine lange Straaler i Nordøst.

Den 22. Juni 1681 afbrændte Hagenberg Præstegaard og antændtes Ilden først i Bakhuset, dernest i Bagstalden. Klokken var et om Natten, saa de havde haardt om Dagen.

Gode Raad.

Clemens Pedersen har blandt sine Optegnelser ogsaa en Række gode Raad, som vi gengiver nedenstaaende. De er et talende Vidnesbyrd om Tidens Vankundighed og Overtro.

Imod Troldkvinder hvilke der
berøver Køerne Mælken.

At naar man først gør nogle Segle gloendes i Ilden og slukker dem i Mælk, og kommer Sod og Svovl derudi, og øser det siden i et Privet eller Hemmelighed. Saa er hun, Troldkvinden, saltet nok, og kommer ikke snart igen.

Item et andet Remedium. Man maa malke en halv Spand fuld af Mælk, (nogle malke lidt af hver Ko) kaste en Haandfuld Salt, halvt saa meget Sod for ud af Kakkellovnstuden, item en Æggeskal fuld af stødt Svovl derudi. Rør det vel iblandt hinanden, sluk ogsaa to gloende Segle derudi, og øse siden samme Mælk igennem en Tragt i en fersk Koblære, og hæng siden. Blæren med Mælken op i Skorstenen, lad den samme hæng der saa længe der er noget derudi. Det hjælper.

Imod onde Aander.

Man skal ingenlunde nedrive Spindelhvævedi Staldene. Naar man bygger paa Fæstalden, skal man tage Fæet ud, og ikke lade det komme derind i nogle Dage. Naar ellers Edde-

koppen falder i Foderet, saa dør gemenligen nogle deraf, men hvo ikke kan anderledes og haver ingen Stald flere, han giver Fæet et Pulver; saa kan ingen Forgift skade det. Udi Maj Maaned skal man tage Majorme, lægge dem i Honning eller Romolie, lade dem drukne derudi, binde Krukken fast til og forvare dem. Naar siden en Ko eller et andet Fæ faar Vane at stanges, saa skal man tage én af disse Orme, støde dem smaa udi Eddike, og give dem den samme ind, saa helbredes den og lader saadan Vane.

I m o d S k ø r b r u g .

Isop, Karse, Lavrbær, Holtzurt og Annis skal sydes i Øl og Honning og indgives for Skørbrug. Hjælper.

I m o d P e s t e n .

En god Præservativ mod ond Stank udi Pestens Tid, naar man skal omgaas eller betjene de Syge. Man da smøre sine Næsebor, begge sine Tindinger, sin Pulsaare paa, og oven paa Hovedet med Bagenstenolie eller Ravolie. Er meget godt og hjælper ved Guds Kraft, at man bevares fra Forgifften. Desligeste, at man bider bestandig paa nogen Rod som kaldes Angelina-Amerika.

R a a d f o r T a n d v æ r k .

Tag Hvidløg og Mallurttrødder, stød dem lidt og syd dem i Æddike og hold dem i Munden det varmeste du kan taale.

L i g t o r n e o g V a a r t e r a t f o r d r i v e .

Tag 3 eller 4 af de store sorte Horseegle og læg dem i en glaseret Lerpotte, og slaa der en halv Handfuld Salt paa og tæt saa Potten vel

oven til og lad dem staa saa længe, at baade Saltet og Egler bliver til Vand, hvilket du saa skal stryge paa Ligtornene eller Vaarterne. Se, saa forgaar de straks.

Eller og: Tag en Kvist af en Rose og svøb et Spindelvæv paa Enden, sæt Ild i samme Spindelvæv og brænd Ligtornen dermed. Men du skal skære Ligtornen først at den bløder.

Rosen.

Skal man tage lidet Mjød oc tre Stykker Staal gloende gjorde lagt i Mjødet til den bliver noget kaalagtig og drikke saa samme Mjød.

Eller og gives lidet af deres eget Blod i en Drik Øl.

Gulsot.

Tag Silidoni og Annis og syd i Vin og Sukker og giv den Syge at drikke.

For Orm i Livet.

Tag Aske af Kakkelovnen, som er vel brændt, og kom dem iblandt Vineddike og giv dem det ind, det hjælper, fornemlig naar de er brændte af Hummelranker. Probatum.

For Faarepokker.

Tag en skidden af et urent Menneske udi Hospitalet og brænd det til Pulvre, eller og det første Faar du finder der haver Pokker, brænd ogsaa det til Pulver, kom Salt deriblandt og giv Faarene det.

Item. Man skal give Faar gul Sennep som er hel, tygge den ind i et Stykke Brød paa det Faarene maa æde den, og siden skal man kaste en Haandfuld ind i Halsen paa Faaret.

At Faar ikke dør.

Tag Roeddike og Aske, Hønsesøj og Salt, bland dem tilsammen og giv Faarene dem at

æde. Hvilke der ikke vil æde, skal ikke for-
sømmes at indgive dette om Mathæidag, enten
seks Dage før eller efter.

Tag gode (ulæseligt) og St. Elensrod syd
dem med Vand i en Kedel, eller med Mødding-
vand, og kom Hønemoj i Møddingvandet, og
lad det staa i tre Dage og tre Nætter, si det
siden igennem en Klud; tag saa Kvægsølv og
damp det med gammel Ister eller Fedt i et
Bækken, tag siden Beg og graa Svovl, Aske og
Vitril, et halvt Pund af hver Slags, stød dem
tilsammen, og kom dem i en Kedel og rør dem
vel omkring. Lad dem siden syde, og øs dem i
et Fad, at dersom Faaret er skabet, skal der
skilles Ulden fra hinanen og smøre Salven der-
paa.

Til Faaresalt bruges:

Regnfrø, Halurt, Malurt, Entzian, item det
som affaldes af Hampen, naar den tærskes,
Enebær og S. Elenrod. Man tager ogsaa udt
Høsten Hyldebær, som ere modne, river dem af
Stilken og ælter Mel iblandt, gør Brød deraf,
og bager det haardt i en Bageovn. Herefter stø-
der man Brødet smaat i en Morter, og blander
Faarene dette stødte Hyldebrød iblandt de an-
dre Materier til Faaresalt. Urterne skulle tør-
res i Solen, og gnides eller stødes smaa, des-
uden ogsaa Entzian, S. Elenrod og Hyldebær.
Heriblandt skal kastes Salt efter som Faarene
ere mange og gives dem med beblandet Mate-
rie om Aftenen, naar det er Tørvejr og derpaa
indlukke dem i Faarestien, at de ikke kommer
til Vandet. I Lovfald eller St. Mikkelsdag og i
det første paa Foraaret, skal man endeligen gi-
ve Faarene Salt, dersom de ellers skulde trives.

Hvo der ikke har mange Faar kan man give ti paa én Gang et Par Haandfuld, men Saltet skal strøs tyndt i Truget, saa æde Faarene det. Og naar Entzian, Halurt, Lavrbær og Hyldebær er stødt og blandt iblandt hinanden, udi Faaresalt læger dette Pokker og Skab.

Recept mod Køers Blodgang.

En god Haandfuld Hørfrø, et lidet Stykke Faaretalg, en god Haandfuld Havregryn, tre Ost Sødsmælk, Blodurter, Blødrødder, Storkenæb, Sidengrøn, Rødbeder. Dette stødes og sydes tilsammen.

Om Brygning.

Den allerbedste Tid paa det ganske Aar at brygge Øl udi er i Michaelis. Men sidst i September eller først i Oktober, og af godt, gammelt Malt og ret god Humle. Ellers er det og helt varigt og godt som brygges i Marts, men endda varigere og bedre (om man det ellers for Frost kan forsvare) det som brygges i Februar, og endda meget varigere og bedre som brygges i Januari.

Høstregler.

Humle at stænge, naar det er tør Sommer tidlig paa Aaret, men naar det er vaadt sildig.

Hvo som pode vil, han pode tre Dage efter at Maanen haver begyndt at vokse og tage til.

Havre at høste intet før den er fuldkommen moden, Ærter og Vikker at indføre som der ikke kommer Regn paa dennem efter de er høstede.

En god Forhaabning om Rugsæden, enten der saas udi høj eller vid Jord, naar det er smukt Vejr paa Mikkelsdag eller ved de Tider.

Blandt de mange Opskrifter og gode Raad,

Clemens Pedersen giver, er ogsaa en Opramsning af

Brændevins - Dyder.

1. Sot og Værk, hvor den er i Ryggen, Benene osv., overstryges i Nærheden af en sagte Ild med stærk Brændevin, stiller Pinen.

2. Hvo som hæs er, kan bestryge sig om Halsen med Brændevin og drikke deraf fastendes tre Morgener.

3. Hvo som hver Morgen deraf drikker en liden Skefuld, besynderlig gamle Folk, da bliver han næppeligen syg.

4. Om et Menneske mister Mælet mod Døden, da giv ham Brændevin i Munden. Straks kommer han til at tale.

5. Vil man indgive Brændevin i et dødt Menneske, da foraadner Legemet ikke snart, enten over eller under Jorden, ejheller lugter.

6. Hvo som haver Sten i Blæren, kan drikke om Morgenen lidet Brændevin, da brydes Stenen og maa gaa bort.

7. Hvo idelig om Morgenen drikker lidet Brændevin, da dør hvis Orme der er om Lungen og Leveren.

8. Hvo idelige ondt haver i Hovedet ham tjener og samme Drik vel, og at han ogsaa tor Hovedet dermed.

9. Hvo Hoste have, han drikke Brændevin med anden Vin, saa hjælper det.

10. Hvo ikke vel kan høre, han lade en Draabe i Øret, saa kommer han sig.

11. Hvo Vattersot haver, han drikke Brændevin og stryger Bagen dermed mod en hed Ild.

12. Hvo Orm haver i Øret, han lade en Taar Brændevin deri.

13. Hvo sin Hud, Hoved og Ansigt tor med Brændevin, da er det altid kønt, styrker endog Sindet og Hjernen. —

— Som man ser, »troede« man dengang mere paa Brændevins-Dyder end i Dag.

At den gode Kapellan ogsaa har haft Sans for det morsomme, viser følgende

»Gode Raad til Morskab«.

Om nogen vil gøre glade Gæster og ikke selv blive drukken, han drikke om Morgenen fastende et halvt Lod Bittermandel-Olie.

Om nogen vil komme en Sild til at vende sig selv paa en Rist, han lægge inden i den en Pennefeder med lidt Qvegsølv udi.

Om nogen vil komme en Gryde fuld af Ærter, som staar og syder paa Ilden til, at alle Ærter selv kan springe af Gryden, han kaste lidet Qvegsølv deriblandt. Dog skal ingen æde af samme Ærter, efter at dette er gjort.

Om nogen vil komme en Tekande eller et Fad til at fryse paa Bordet udi en varm Stue, han slaa lidet Vand paa Skoen og om Sommeren komme lidet Salt og Salpeter i Kanden. Giver lidet Vand herudi og med en Pind rører om, saa fryser det straks. Hvilket og i ligemaade kan forrettes om Vinteren ved Sne og Salt.

Om nogen vil, at et Æg skal selv gaa op ad en Mur, han gøre et lidet Hul i begge Ender derpaa og derved udblæse al Materien. Dernæst komme Dug derudi som falder udi Maj Maaned, og kliner Hullet til med lidet Voks. Lægge det saa ved en Væg eller Mur, hvor Solen skinner meget varm, se, saa stiger det selv op!

Om nogen vil stege en Hane eller Kalkun udi sin Vadsæk, den Stund han rejser, han skal og fly den vel ligesom den skulle paa Ilden, og siden tage et gloende Jern og komme inden i den. Dernæst svøbes den ret vel udi et smukt, rent, hvidt Klæde. Stikke den i Kornsolen. Tage Hanen paa sin Ryg og marchere en Mil eller halvanden. Saa er Stegen færdig.

Følgende Regler viser Kapellanen som en praktisk Mand.

En kort Undervisning om hvad i hver Maaned om Aaret fornødent gøres at bestille udi Husholdningen.

Udi Januari eller Glug-Maaned:

1. Skal man tage Foderret for Faarene og Kvæg vel i Agt, at intet spildes.

2. Skal man ogsaa lade gøre Malt og brygge i denne og efterfølgende Maaned.

3. Det oferblevne Fedesvin skal man slagte i det sidste Kvarter af denne Maaned, saa forsvinder Flæsket ikke, men holder sig vel.

I denne Maanedes sidste Kvarter eller og i efterfølgende skulle Piletræer, Aske, Elmetræer, Eg og allehaande Baandstave hugges, saa kunde de ligge om Tønder nogle Aar uden Skade. Tømmer, som skal bruges til Bygning, naar det hugges i sidste Kvarter af denne Maaned, da varer det mægtig længe, og stikkes ikke af Orme.

I denne og efterfølgende Maaned maa man mestendels gøre alt, thi hvad som ikke kunne forrettes i Januar, kan man bestille i Februar.

— Han giver desuden Oplysninger om at beskære Træer, Tilberedelse af Malt, Podning af Træer, Flytning af Træer, Beskæring af Vin,

Saaning og Plantning, Eddikebrygning, Tørring af Æbler og Svedsker, Brygning og Opbevaring af Øl, Biernes Behandling og Pleje, Opbevaring af Smør.

Blandt hans mange Raad er ogsaa et om, hvorledes man faar »at vide om en syg skal leve eller dø«:

»Tag Kvindemælk, som giver et Drengébarn Die, og den Syges Vand, bland dette sammen. Løber Mælken sammen, da bliver han tilpas, hvis ikke dør han.«

I en »Husholdningskalender« findes følgende:

Januari: Er Begyndelsen, Midten og Enden god i denne Maaned, bliver det ganske Aar godt. Skinner Solen Nyaarsdag om Morgenen betyder Aars Krige og Uvejr. Er Nyaarsnat blæsendes med Storm og Uvejr, da vil gerne følge en Pest efter, dog alting i Guds Haand. St. Pauls Dag. Er den klar, betyder et godt Aar, er den taagevarm, betyder mange skulle dø. Regner og sner det, gives Dyrtid. Stormer det, betyder Krig.

I Bogen findes Koncepter til Brug til forskellige Myndigheder, til Kongen og til Kirkemyndighederne.

Clemens Petersen har bl. a. ogsaa skrevet et Digt paa 22 Vers om en dansk Sejr over Svenskerne i 1659.

Bogen er et Kulturdokument. Som Kapellansens private Notitsbog var den ingen Kirkebog, og ikke afleveringspligtig efter Loven. Den burde være bleven i Havnbjerg Sogn i Stedet for at blive afleveret til Arkivdepotet.

Henrettelser ved Fægteborg.

Maren Matthises.

En Retsprotokol, som findes aftrykt i »Ny Sønderborg Avis« af 9., 16. og 23. Juni 1865, giver et udførligt Billede af den jævne Befolknings Tankesæt i Slutningen af det 17. Aarhundrede, da det i mange Retninger store Onde, som man vel nok kan kalde Overtroen, ikke alene regerede Folkets Sind, men ogsaa Øvrighedens Dømmemaade. Det hedder i denne Protokol:

Matthias Hansens Hustru, Maren Matthises fra Holm ved Nordborg, stod ved Tingsretten i Nordborg anklaget for Hekseri og Trolddom.

Matthias Hansen fra Holm er i Dag for Tingsretten af Herredsfogden bleven spurgt, om han vilde modtage den af Byvindet og Sognevindet afsagte Dom over sin Hustru: Han svarede Nej, og forlangte intet. Derpaa forlangte Herredsfogden i Kongens Navn, at hun skulde høre sin Dom, Ord for Ord:

Anno 1670 har Hs. kongelige Majestæt Beælingsmand Peder Petersen Stø d, Herredsfoged ved Nørreherred Ting, og Rudolf Jessen, Kgl. Majestæts Forvalter paa Nordborg Slot, tilkaldt alle »de menige Hollembøe Grandemend«, som er i Besiddelse af Arne- og Ildsteder, til Ting, for at Matthis Hansens Hustru, Maren Matthiesen, der er tilalt for Trolddom, af samtlige Hollembøe-Folk kan høre Udtalelserne. Alle de tilkaldte afgav Vidne over alle »Ømmels Ord«, som er bleven sagt af Maren, og Udsagnet lyder som følger:

1. L a s s C h r i s t e n s e n s H u s t r u , A p p e l o n e Lassés, havde sagt til Maren Matthises, da hun gik ud paa Marken til sine Køer, at »Wrøngelen« (Angiveren) i Holm allerede havde været hos Herredsfogden for at melde, at hun, Maren Matthises af Karen Møller var bleven beskyldt for Hekseri; saaledes havde hun hørt af Kierstine Jørgens.

2. K i e r s t i n e J ø r g e n s svarede, og nægtede ikke at have sagt disse Ord og have hørt, at Maren Matthises af Karen Møller var bleven beskyldt for Hekseri; hun paaberaabte sig derpaa, at det var bleven fortalt hende af H e n d r i k T h o m s e n s H u s t r u i Holm, da de var sammen i de hellige Pinsedage.

3. H e r p a a svarede H e n r i k T h o m s e n s H u s t r u , at Fru Karen Møllers for nogen Tid siden var kommen til hende, og havde bedt hende om en Tjensete, at gaa til Maren Matthises og sige til hende, at efter som hendes Mand, Simon Møller, var bleven syg, og i længere Tid havde ligget til Sengs, havde hun sigtet Maren Matthises for at være Anstifteren til Sygdommen. Hun, Henrik Thomsens Hustru, havde derpaa svaret, hun vilde vel se sig for, og kunde derfor ikke vise hende den Tjeneste. Imidlertid var Maren Matthises selv kommen til hende og havde spurgt om hendes Mands Befindende. Derpaa havde Karen Møller svaret: »Det gaar som I selv véd; jeg vil søge Midler, og de skal faa Ild og Brand, som have foraarsaget hans Sygdom.«

4. K a r e n M ø l l e r s erklærede over for Herredsfogden, at hun vel havde sagt disse Ord i det Øjeblik, idet Maren Matthises allerede tidligere havde været beskyldt for Troldom.

5. Hans Lauritzen fra Holm kom og beklagede sig for Retten, at hans Hustru for halvandet Aar siden havde haft Stridigheder med Maren Matthises, og derpaa var bleven syg. De havde sigtet Maren for Sygdommen, og da de direkte havde sagt dette til Maren, var det bleven bedre med hende.

6. Bunde Martensen paastod, at Maren Matthises for nogen Tid siden var kommet til ham paa Gaardspladsen, og efter at det var kommen til Stridigheder mellem dem, havde han sagt til hende, at dersom der skulde tilstøde ham, hans Hustru eller hans Børn et Uheld, saa vilde han have Maren i stærk Mistanke.

7. Christian Hansen klagede ligeledes over, at han havde Maren stærkt mistænkt for at være Skyld i, at han i Aar havde tabt alle sine Kreaturer.

8. Engæl Fineckes beklagede sig over Maren Matthises. Hendes Søn var, efter at Matthias Hansen havde slaaet ham, bleven ør i Hovedet, saaledes at han løb nøgen omkring paa Gaderne. De havde sagt til Maren Matthises Søn og Datter, at hvis deres Søn ikke blev bedre, skulde deres Moder faa Ild og Brand, og derefter var deres Søn bleven rask.

Efter disse Vidneudsagn krævede Herredsfogden Holmboernes Grandelaug til at afsige Dom over Maren og hendes Mand, hvorefter hun enten blev frikendt, eller skulde henrettes som Troldkvinde. Holmboernes Grandelaugs Dom lød som følgende:

Efter at Maren Matthises for nogle Aar siden er bleven anholdt for Troldom og atter sat paa fri Fod, er Rygtet om hendes Hekseri bleven stærkere end forhen.

At det, Ord for Ord, som her skrevet, i enhver Henseende er sket, har vi, som Forstandere i Landsbyen, til yderligere Stadfæstelse i Grandelaugets Navn underskrevet og med vore Bomærker og Segl undertegnet: Anno die et loco ut supra. —

Peder Pedersen Støed, Kgl. Majestæts Herredsfoged i Nørreherred og Friederich Diedrichsen, Tingskriver i Nordborg, har bekendtgjort, at Anno 1670 den 15. Juni det Nørreherreds Ting er bleven afholdt, paa hvilket de Holmboeres Forstandere paa Herredsfogdens Spørgsmaal, om de paa Grund af den fornylig afsagte Dom over Maren Matthises ogsaa i Fremtiden aabenlyst vilde holde, betragte og sigte hende for en Troldkvinde, svarede med Ja. Dette havde de til Stadfæstelse af Sandheden afgivet skriftligt og undertegnet det med deres Segl og Bomærker.

Maren Matthises har faaet følgende Dom:

Anno 1670 den 20. Juny var Beboerne i Tontoft Sogn i Følge en Ordre fra den høje Øvrighed forsamlet i Kirken i Tontoft, for at aflægge Vidneudsagn om, hvorledes Maren Matthises havde opført sig i den Tid, hun har opholdt sig i Tontoft Sogn og i Holm By. Derpaa havde alle Indbyggere i de tre Landsbyer svaret, at de maatte fælde den samme Dom som Holmboerne. Til videre Stadfæstelse blev vor kære Pastor, Hr. Christian Brandt og de otte Mænd fra Kirkeforstanderskabet anmodet om at underskrive.

Herpaa har 6 Holmbo-Mænd afsagt følgende Dom over Maren Matthises: Efter at vi undertegnede seks Mænd fra Holm By af samtlige

Naboer, Boelsfolk og Kaadnere er bleven anmodet om efter vor Samvittighed at udtale Sandheden om Maren Matthises, som ved sin Opførsel er bleven mistænkt for Hekseri, stadfæster vi for Retten inden for de fire Tingstokke, at hun paa Grund af Udsagn fra Vidner øjensynligt er en Troldkvinde, og vi stadfæster denne Dom, saa sandt Gud hjælpe os og den hellige Bog, paa hvilken vi nu lægger vor Haand.

Den 28. Juni aflagde de 12 Nævninger følgende Ed: Anno 1670, den 28. Juny er vi 12 Nævninger af Herredsfogden tilkaldt, og vi aflægger ved det hellige Evgangelium og denne hellige Bog, paa hvilken vi nu lægger vor Haand, vor Ed paa, at vi helt og fuldt anser og holder Maren Matthises fra Holm for en offentlig Troldkvinde, og at hun som saadan skal rettes.

Herpaa har Herredsfogden, efter Nævningernes Udsagn, fundet hende skyldig og ment, at hun under Anvendelse af Tortur skulde eksamineres og afhøres.

Om Aftenen, en 28. Juni Anno Anno 1670, er hun under Tortur bleven spurgt, og har i Overværelse af 12 Sandemænd afgivet følgende Tilstaaelse:

1. Først blev hun spurgt, om hun vilde spytte efter den onde Aand; hun svarede, at Gud havde forbudt hende det, og hun vilde det ikke. Yderligere blev hun spurgt, om hun var skyldig i Sagen med Lauritz Buggesen, og om hun havde forhekset ham, hvorpaa hun svarede, at han derfor havde faaet Svindsoten. Mere vilde hun ikke tilstaa den Aften.

2. Om Morgenen den 29. Juni erklærede hun, at hun intet kunde bekende mere, da Gud hav-

de forbudt det. Derpaa skar Skarpretteren hendes Haar af. Nu bekendte Maren, at hun havde foraarsaget Sygdommen hos Hans Lauritzens Hustru og Sindssygen hos Niels Finikes Søn. Hun havde givet dem begge nogle Planter, som hun havde samlet under Tjørnebuskene. Desuden tilstod hun under Torturens Smertes, at hun med Kirstine Baltzers og sin Mand, Matthias Hansen havde stjaalet 7—8 Faar, dog kunde hun ikke erindre, hvor mange hun og hendes Mand siden havde stjaalet. Tillige tilstod hun, at hun og hendes Mand havde stjaalet en fed Ko af Jens Jørgensen. De havde dog straks efter bedt ham om at tilgive dem det. Ligeledes havde begge stjaalet Flæsk i Havnbjerg, og Hr. Anders Beyerholm havde jo allerede eftervist, at de begge i Fællesskab havde udført Tyveriet.

Om Aftenen den samme Dag blev hun atter, dog denne Gang ikke med Anvendelse af Torturedskaberne, spurgt, om hun kunde leve og død paa Sandheden af sine Udtalelser, og hertil svarede hun Ja. Hun tilstod endnu, at den onde Aand første Gang var kommen til hende i Form af en lille sort Dreng, som kaldte sig »Liden Trold«, og han fjernede sig igen i en sort Habit. Hun blev spurgt om, hvad hun havde tilfælles med ham, og hvad han havde lovet hende. Hun svarede: Alt, hvad han har lovet, er falskt; thi jeg har faaet Elendighed og Armod; derfor frasiger jeg mig Trolden og alle hans Gerninger, og vil bekende mig til min Frelser. Hun tilstod, uden Tortur, at Trolden havde plaget hende, indtil hendes Haar var bleven skaaret af, da havde han maattet vige fra hende. Paany tilstod hun at være Skyld i

Niels Finekes Søns Sindssyge og Hans Lauritzens Hustrus Sygdom, men hun havde gjort dem begge raske igen ved Hjælp af nogle Planter, som hun havde fundet mellem Tjørnebuskene.

Den 30. Juni om Morgenen blev hun atter under Tortur spurgt, om hun vilde fastholde sine Udtalelser, hvilket hun besvarede med Ja. Hun kunde vel indse, at hun havde fortjent Døden, men hun bad Øvrigheden om at bevise hende den Naade, at lade hende dø under Sværdet, ogsaa bad hun om, at hendes Bigtefader maatte komme til hende for at tildele hende Jesu Liv og Blod.

Desuden har Maren Matthises tilstaaet, at hun sammen med Boteld Jørgensen havde været uden for Jørgen Matzens Hus med det Formaal at stjæle nogle af Lauritz Buggesens Kreaturer, fordi han havde ladet hende sigte for Troldom. Herren i Himlen havde imidlertid ikke ladet det komme saa vidt. Paa Spørgsmaalet om, af hvilken Grund Boteld Jørgen havde delt Forehavendet med hende, svarede hun, at det ikke var Botelds Værk, men at hun alene havde handlet af Hævn over, at Lauritz Buggesen havde beskyldt hende for Troldom. Hun vidste ikke noget af, at Boteld var medskyldig og erklærede hende for uskyldig.

For sidste Gang blev hun om Aftenen den 5. Juli spurgt, om hun vilde blive ved sin Tilstaaelse, hvortil hun svarede Ja. Derpaa fik hun tildelt Jesu hellige Kød og Blod, og samme Dag modtog hun af Herredsfogden og 12 Nævninger sin Døm:

»Efter at Maren Matthises af Holm har tilstaaet sine onde Gerninger i Troldom og Tyveri, og hun efter Loven har fortjent »Ild og Brand«, men imidlertid er bleven benaadet til en »taalelig« Død, overgiver jeg med de nærværende 12 Nævninger nævnte Maren Matthises til Skarpretteren, for at hun efter sine Misgerninger kan blive henrettet med Sværdet, som det sig sømmer.«

Her slutter den gamle Retsprotokol. Man ser, paa hvilke ligefrem meningsløse Beviser, i dette Tilfælde endog kun Sladder af ondsindede Naboers Overtro, man den Gang støttede sig for at fuldbyrde en Hekse-Dom. Man ser, at Overtroen i den Tid umuliggjorde enhver fornuftig Bedømmelse. En Meddelelse om selve Henrettelsen mangler. Den ulykkelige Maren har dog sikkert lidt Døden under Skarpretterens Haand paa Retterstedet ved Fægteborg ved Nordborg, ligesom saa mange andre Ofre, af en indskrænket og grusom Justits, baade før og efter hende.

Kirkebøgerne i Havnbjerg og Nordborg fortæller følgende om andre Henrettelser ved Fægteborg:

4. S. efter T. — Begravet blev en Katholsk Soldat, der var halshugget.

»1630; 12. p. Trin. Udi denne Uge blev Karen Smedekone brændt for Troldom, og en anden Qvinde i Holm, som var kommen fra Ulkebøl Sogn.

13. p. Trin. I denne Uge er Marthe Peder i Holm og Anne Kalles forbrændt for Troldom.«

1641. Lørdag efter 12. Trin. blev der brændt 2 Søstre af Pøl, Thore og Maren for Troldomssager, som de bekjendte at have gjort.

1648. Tirsdag den 19. September blev Bodil Mathises af Lavensby brændt efter hendes egen onde Bekjendelse.

Torsdag (21. September) blev Marthe Jørgens i Pøl brændt. Gud bevare alle rette Christne fra saadan en ond Skjæbne.

1649. Tirsdag efter Trin. blev en Troldqvind brændt, kaldet Blinde Maren. Hun udlagde af Nordborg Sogn to af Pøl, som blev pinte og brændt, item to af Holm.

Peter »Drejer«.

Anno 1657, d. 10. Juli blev Drejer Peter Berthelsen fra Lavensby brændt paa Retterstedet ved Fægteborg. Om det var for Troldom, er ikke bekendt. Han henrettedes som Straf for »en Forbrydelse efter egen Tilstaaelse«. Vel maatte han lide en skammelig Død, men de tilstedeværende havde Indtrykket af, at han døde salig og i Troen paa sin Frelser. Pastor Anders Beyerholm, som var tilstede ved Henrettelsen, sagde i sin Tale paa Retterstedet: »O Jesu! gid at ikke ved min Forsømmelighed nogen af de Sjæle maa gaa til Grunde, som du har betroet til min Undervisning i din Tjeneste. Amen!« —

Anna Hjulmands.

1657 den 14. Juli blev Liget af Anna Hjulmands i Havnbjerg brændt paa Baalet. Hun var anklaget for Trolddom og døde i Fængslet paa Nordborg uden at have modtaget det hellige Sakramente. Saaledes beretter Pastor Anders Beyerholm i Havnbjerg Kirkebog.

Christen Hansen.

1657 den 14. Juli blev Christen Hansen af Lavensby brændt, »en velagtet Mand i sin Welmact.« Han var en anset Mand, baade af Bønderne og af Øvrigheden. Hertug Frederik af Nordborg havde udnævnt ham til Sandemand. Maaske var han kommen i økonmiske Vanskeligheder og har indladt sig paa den sorte Kunst, for derved igen at komme i Ligevægt. Men Hertug Frederik var en haard Mand, der ikke lod sig bøje, naar der var Tale om Trolddom. Christen Hansen, der før havde siddet til Ting, blev nu selv stillet for Tinget og dømt til Døden paa Baalet.

Peder Svarrer.

1657, Tirsdagen efter 6. Trinitatis, blev igen en Synder fra Høvnbjerg Sogn brændt for Trolddom ved Fægteborg. Det var Peder Svarrer af Lavensby. Han maa have været en ældre Mand, thi den 23. Decbr. 1659 blev hans Enke, Anna Peder Svarres begravet, 80 Aar gammel.

Henrik Handskemager.

»Den 3. August 1665 blev Henrik Handskemager halshugget og lagt under Galgen, fordi han bestjal og røvede Blokkene udi Kirken, og fulgte Herr Niels ham til Retterstedet og berettede ham. »Als wir thuen, so kriegien wir Lohn.«

Jes Christensen fra Elsmark.

Anno 1663, Mandagen efter 10. Søndag p. Trinitatis blev Eleonora Brychmann, Datter af Herman Brychmann i Nordborg begravet. Hun blev myrdet og kastet i Nordborg Sø, man fandt først hendes Lig 8 Dage efter. Morderen var

Jes Christensen, Søn af en Bolsmand i Elsmark. Tirsdagen derefter blev Jes Christensen ført ud til Retterstedet. Han kom paa Galgen, og Kroppen blev radbrækket. Hovedet blev sat paa Stangen. — Kirkebogen tilføjer: Gud være hans Sjæl naadig og bevare enhver kristelig Moders Børn for en saa skammelig Død for Christi Skyld.«

Ellen Nisses.

1742 blev Nis Thomsen gift med Ellen Christiansdatter fra Lavensby. 1743 døde Nis Thomsen som Følge af en »ulykkelig Tildragelse«. Ellen sad nu som Enke og levede ukysk med en Karl, Laurids Lauridsen fra Holm, som tjente hos Kapellanen Johannes Brandt i Lavensby. Hun blev frugtsommelig og fødte i Dølgemaal. Barnet dræbte hun i Sundsmai, en Eng mellem Lavensby og Fægteborg. Det skal spøge endnu paa Stedet. Hendes Forbrydelse blev imidlertid opdaget og hun dømtes til Døden, Den 22. August 1748 blev hun halshugget paa Retterstedet ved Fægteborg. Liget blev dog begravet paa Havnbjerg Kirkegaard i Nærheden af Laagen, hvor senere det meget store Træ stod.

(Efter Optegnelser af Pastor Knudsen.)

Om denne Henrettelse melder Havnbjerg Kirkebog: »Ao. 1748, den 22. August blev en Enke fra Lavensby ved Navn Ellen, Nisses efter Rettens Dom, paa Lavensbmark, ved Højen, som ligger ved Fægteborg, henrettet med Sværd, efter hendes egen Bekendelse for Drab af hendes eget Barn, som hun havde med en Karl fra Holm, nemlig Laurids Lauridsen. Denne Kvinde gik temmelig frimodig i Døden. Hendes

Krop og Hoved blev begravet paa Havnbjerg Kirkegaard.«

Christen fra Stolbro.

1765, den 26. Septbr. blev Christen, en Bondekarl, født i Stolbro, som havde begaaet et 4 dobbelt Mord, da han havde givet een Pige, som ved ham var frugtsommelig, Gift ind, hvorpaa hun strax døde i Mels, derefter dreiet Halsen om paa en anden Pige, hvilken ogsaa ved ham var frugtsommelig, efter at han næsten et Aar havde siddet fængslet her paa Slottet, fra oven ned radbrækket, og hans Krop lagt paa Steile. — — De sidste Ord, han taledes, da han laa ned paa Jorden under Galgen, førend han fik det første Stød i Nakken, var: Jeg slipper dig ikke, Herre Jesus, før du faaer velsignet mig!

Som det fremgaar af foranstaaende, har Skarpretteren i de Tider haft ikke saa lidt at bestille. Han fik sin Løn efter, hvad Arbejde han udførte. Vi gengiver nedenstaaende

Skarpretterens »Prisliste«.

Forordning af 12. Martii 1698.

»Saasom Kongen kommer udi Erfaring, hvorledes Skarpretterne udi Riget Danmark, naar de nogen Execution paa Misdædere skal forrette, skal de (uanset de nyde deres ordinære Bøddelpenge) drive deres Salarium saa højt, at Sagsøgerne, med de store Omkostninger, som gaae paa Processerne og Misdædernes Underholdning og Varetægt, det ikke skal kunne udstaa:

Saa skikkes herhos en Taxt, efter hvilken Skarpretterne for saadanne deres Executioner skal betaales og lade sig nøie.«

Taxt, hvorefter Skarprettere for deres Executioner og Forretninger skal betales,

nemlig:

For et Hoved med Sværd at afhugge	10 Rd.
For et Hoved med Økse at afhugge	8 »
For en Haand eller Finger at afhugge	4 »
For et Hoved og en Haand at sætte paa Steile, for hver 2 Rd., er	4 »
For en at henge	10 »
For en igjen af Galgen at nedtage	4 »
For en heel Krop at lægge paa Steile og Hjul, og Pælen at nedgrave og sætte	7 »
For en at slaa Arme og Been i Stykker paa, og lægge paa Steile	14 »
For en Krop at nedgrave i Jorden	3 »
For en død Krop at udføre af Byen	2 »
For En at partere og lægge paa Steile	12 »
For hvert Knib med gloende Tænger	2 »
For et Brændemærke	4 »
For Kagstrygning	5 »
For at pidske af Byen	7 »
For at vise af Byen eller Herredet	4 »
For at brænde en Krop	10 »
For Pasqviller eller andet lignende at brænde	3 »
For at slaa Navne paa Galgen	2 »

Gryder eller Kjedler, Tænger, Brændemærker, Blokke, Øxer, Pæle, Steiler, Søm, Sluffer med tilhørende Heste, Tavl, Strikker og andre deslige Instrumenter forskaffe Skarpretterne sig selv imod den sædvanlige aarlige Løn, de nyde af Kjøbstædernes Indbyggere samt af Bønder og Huusmænd paa Landet.«

Oksbøl Sogn.

Oksbøl Sogn har efter D. Atl. tilforn været en Halvø, næsten ganske omringet af Havarme, som Hertug Hans d. Y. med stor Bekostning lod opfylde (Trap II 408).

1515 solgte Kirstine, Claus Jensens Enke, sin Gaard i Broballe til Lensmanden Mandrup Holck paa Kong Christian II.s Vegne, ligeledes købte Kongen 1517 fem Gaarde sammesteds af Væbneren Volf Holck, tilligemed to Gaarde i Oksbøl.

Mels («Mialles») nævnes i et Dokument af 22. Oktober 1245 sammen med flere Byer paa Als, Liusapeld, Wibøki, Fialbothæ o. a., da Hertug Abel og Kristoffer overlod deres Broder, Kong Erik Plovpenning en Del af Arven efter deres Fætter, Grev Albert af Orlamünde (Suhms Danm. Hist. X S. 595).

Kirken.

St. Marie Kirken i Oksbøl hører til de ældre i Landet, men den er ombygget forskellige Gange, 1593, 1734 og en indvendig større Istandsættelse blev udført i 1853.

Skibet og Koret staar endnu iden gamle, romanske Grundris, med de svære Kampestens-

mure. Som Kampestensbygning gælder den ved Siden af Hørup Kirke som den bedste Kampestensbygning paa Als*). Hist og her ser man endnu den gamle profilerede Granitsokkel.

Ligesom paa Ulkebøl Kirke, fandtes før et Spir paa Koret. Det blev nedbrudt i 1674, som Pastor Martin Nyssen beretter, »formedelst Alder og Regnvand, sed maxine impulso alicujus mali spiritus« (»men hovedagelig efter Indflydelse af en ond Aand«).

Johannes v. Schrøder skriver (Slesvig, II pag 150) at det første Taarn blev nedbrudt i 1674, og derefter blev et større Taarn bygget. Dette Taarn maatte tages ned i 1734, da man byggede det Taarn, der nu staar.

Den Beretning passer ikke. Taarnet er ældre. Det er en Tilbygning fra den gotiske Tid. Murankere paa Taarnets Vestmur viser Aarstallet 1593, men det kan heller ikke være Taarnets Bygningsaar. Murskiftet viser, at dets nederste Del er fra Middelalderen, den øverste Del fra Renæssancetiden. I 1593 maa altsaa den øverste Del af Taarnet være bleven ombygget. Den gotiske Taarnhvælvning uden Skjoldhuer beviser ligeledes, at Taarnet er ældre end fra 1593. Den af Schrøder nævnte Taarnbygning fra 1734 maa forstaas saadan, at Taarnet dengang har faaet Spiret i sin nuværende Form og det maa-ske ogsaa samtidig er bleven skalmuret mod Vest. Den østre Korvæg og Vaabenhuset er ligeledes tilbygget i den gotiske Tid. Døren fra Vaabenhuset til Kirken er det oprindelige Sydportal og i Ydermuren mod nord se et tilmuret

*) Haupt: Geschichte und Art der Baukunst, S. 645.

romansk Vindue. Over Vaahenhusets gotiske Portal er anbragt en Solskive med Aarstal 1655.

Det gamle Alter.

Det nuværende Alter er fra 1853, Alterbilledet er en Kopi efter Jerichau.

Det gamle gotiske Alter henlaa efter denne Tid paa Kirkeloftet og ødelagtes, indtil Figurerne omkring 1902 blev deponeret i Kunstindustri-museet i Flensborg.

I Juni 1922 kom disse Genstande tilbage fra Flensborg og nu er de deponeret i Samlingerne paa Sønderborg Slot.

Det drejer sig om Dele af den gamle Altertavle fra ca. 1450, 13 Figurer paa firsidede Fodstykker, der er skaaret i et med Figuren:

- 1) Tronende Dommedags-Kristus,
- 2—3) Maria og Johannes Døberen knælende,
- 4—13) 10 Apostler, alle staaende.

Dertil findes fra samme Tavle en Del Buer, Æselsrygbind med gennembrudte Stavværksfyldinger.

Desuden et Krucifix med ungotisk Figur før 1300. Armene mangler. Den er anbragt paa et sengotisk Kors med stor rund Krydsskive og kvadratiske Korsendefelter, hvori Evangelist-symbolerne.

Prædikestolen.

(Begyndelsen af 17. Aarhundrede) er et godt Arbejde. Hjørnefigurerne symboliserer Dyderne og Feltene viser et fint Træskærerarbejde. Lydhimlen mangler.

Døbefonten.

Kirken har sikkert, ligesom andre romanske Kirker, haft en Døbefont af Granit. Hvor den imidlertid er bleven, ved man ikke.

Nu har Kirken to Døbefonter, som begge har Plads i Koret. Den ældre, er træskaaren, i Barokstil. En Englefigur bærer Skaalen.

Den nyere Døbefont er moderne. Den er hugget i Sandsten i nygotisk Stil og kan just ikke kaldes synderlig smuk.

Døbefadet i denne er det gamle fra Barokfonten. Det er et Messingfad uden Ornament med Indskrift om Randen:

»Peter Enwaldt A. S. Evamaria Enwaldtin Anno 1692.«

Det er Forvalteren paa Melsgaard, Peter Enevaldsen, der har skænket Fadet.

Midt i Kirken hænger en stor prægtig

L y s e k r o n e

som Peter Enevaldsen fra Melsgaard har skænket til Kirken i sit Dødsaar, 1697. Paa Kuglen findes følgende Indskrift:

»Herren Peter Enwaldt und dessen Frau Eva Maria Enwaldtin haben dieser Kirchen zu Gottes Ehre dieser Kirchen Oxbull verehret im Jahr 1697 im May.«

Riisbrich's Epitaf.

Paa Korets Sydvæg er indmuret et stort Sandstensepitaf over Præsten Riisbrich, Sognepræst i Oksbøl.

»Til Æreminde over
Hr. Christoph Frid. Riisbrich
født i Norburg d. 3. Juni 1717
Død Sognepræst for Oxbølle Menighed
d. 10. Okto. 1787
i hans Alders 70de og Embeds 40de Aar
som hans elskede Hustruer
Helena Susanna von Eynen
fra Heiligen Haven
1762 død d. 25. Sept. i hendes 46 Aar

og
Dorthea Margaretha Brandt
fra Norburg
d. d. 16. Marti 1810 i hendes
Alders 66. Aar.
Aab. 3, 5.«

Kirkeklokkerne.

Kirken har to Klokker. Den ældre og største er støbt 1566 af Michel Dibler.

Indskrift:

»De segen des heren macket rick ane moie
im 1566 iar goet mi Michel Dibler, dat is
war.«

Paa Mantelen er anbragt et Reliefbillede af St. Maria.

Den mindre Klokke, St. Johannes-Klokken, er fra 1639 og har følgende Indskrift:

H. Petrus Nicolai Sunderborch. Petrus
Melchior tho Husum me fecit Anno 1639.

Paa Mantelen et Reliefbillede af St. Johannes.

En tredje Klokke, kaldet »Maria« hang i det 1674 nedbrudte Spir. Denne Klokke blev afskaffet 1764.

St. Johannes Klokken blev som saa mange andre af vore Kirkeklokker afleveret til Krigsbrug i 1917, men den blev liggende i Altona, hvorfra den i 1919 kunde blive sendt tilbage og ophængt paa sin gamle Plads.

Peter Enewaldts Kapel.

Paa Kirkens Nordside findes et 1697 tilhygget Gravkapel for Peter Enewaldt og Hustru — Forvalter paa Mølsgaard. En smuk Portal fører ind til Kapellet, og Døren bærer prægtigt Jærnbeslag og jærnsmedet Monogram med Aars-

tallet 1697.

De to Kister har godt Jernbeslag, Monogram og Ornamenter. En Plade paa Peter Enewaldts Kiste bærer Indskriften:

Her Peter Enewaldt
Amt Schreiber, gebohren
zu Klipleff Anno 1627
gestorben auf Melsgaard
Anno 1697, alt 70 Jahr.«

Paa Hustruens, Eva Maria's Kiste findes ingen Indskrift. Hun døde 1707. Laaget prydes af et lille Tin-Crusifix. Kisterne er aabne, men Ligene er forholdsvis velbevarede. Selve Rummet kunde holdes bedre i Orden. Igennem Kapellet's tre aabne Ringgitter-Vinduer trænger Fugtighed og Smuds, — Støv af visne Blade ind i Rummet og Kisterne. Enten burde der gøres noget for at Kapellet blev holdt i en værdig Stand ellers vilde det være bedre om Ligene blev begravet. Om denne Begravelse skriver Pastor Hansen 1840 i »Archiv für Staats- und Kirchengeschichte:« »De balsamerede Lig er godt bevaret og de hvide Ligklæder af Silke med Sølv- og Silkekniplinger vidner endnu om de Begravedes Rigdom«.

»Genforeningsstenen«.

Den Sten, der i 1920 blev rejst ved Gaden nord for Kirken, til Minde om Genforeningen, er et gammelt kirkeligt Minde, en Gravsten fra Kirkens første Tid.

Indtil for omkring 30 Aar siden sad Stenen indemuret i Vaabenhusets Vestmur. Den blev da brudt ud, Motivet dertil var vel nærmest Nysgerrighed. Man formodede en Begravelse med Kostbarheder bag Stenen. Der fandtes

imidlertid intet og Stenen stod i Hjørnet ved Vaabenhuset, indtil Menighedsraadet i 1920 var saa uforstandig at give Lov til, at den blev taget til Mindesten for Genforeningen. Man kunde let have fundet en anden Sten til dette Minde.

Stenen er 1,30 Meter høj og ca. 50 cm. bred. Paa Forsiden er udhugget et stort Kors, hvis Fodende hviler paa en Kugle. Over Korset er nu indmejslet med store moderne Typer »Genforeningen 9. 7. 1920«. — Ødelæggelsen af dette Minde fra Middelalderen skete i den saakaldte »herreløse« Tid, før Pastor Blichfeldt kom til Oksbøl.

Præsterne ved Oksbøl Kirke efter Reformationen.

1. Herr Jacoby,
2. Olaus Christiani, omkr. 1590.
3. Mathias Martini, omkr. 1620.
4. David Monradi, omkr. 1620.
5. Petrus Nicolai, 1623—1667.
6. Martin Nyssen, 1667—1683.
7. Didrich Nissen, 1683—1693.
8. Johan Klinker, 1693—1713.
9. Jurgen Poss, 1713—1723.
10. Johannes Chr. Riisbrich, 1721—1730.
11. Bernhard Prehn, 1730—1764.
12. Christoph Fr. Riisbrich, 1764—1787.
13. Lourentius Holst, 1787—1824.
14. Hans Petersen, 1824—1842.
15. Holger Fangel, 1842—1861.
16. Oluf Jørgen Smit, 1861—1867.
17. Hans Th. Hørlyck, 1867—1868.
18. Ernst L. E. Holm, 1869—1888.
19. Johannes Wernich, 1888—1902.

20. Heinrich Asmussen, 1902—1919.

Vakant fra April 1919 til Avgust 1920.

21. Nikolaj Blichfeldt fra 1920.

Notitser af Nordborg Kirkebog.

Ao. 1682, 4. Adv., som var Juliaften, døde Hr. Martin Nissen udi Oxbøl, Kl. 2 om Morgenen, 46 Aar gammel og efter 15 Aars Tjeneste. Han blev begravet den 3. Januar 1683.

Ao. 1683 den 31. Januar var Hr. Didrik Nissen her i Huset og blev examineret, og derpaa tillige approberet og dygtig kjendet til Prædike-Embedet at betjene.

Herr Didrik Nissen, som forhen var Informator paa Østerholm hos den yngste Prinds, blev paa 3. Pinsedag 1683 ordineret og indviet til det hellige Prædikeembede, at skulde være Sognepræst i Oksbøl. — »Jeg Uværdige, som er Senior, efterdi her var ingen Provst, havde den Ære at ordinere ham.«

Ao. 1685 den 22. Juni var jeg udi Oxbøl og cop. Hr. Didrik Nissen og Jfr. C. Margrethe Esmarch.

Ao. 1690, Fredag efter 14. Trin. var jeg i Oxbøl og prædikede over Herr Didriks Hustru, som døde i Barselseng. Hun tog et smukt og saligt Endeligt og vel forvaret for hendes egen Person, men han mistede en allerkjæreste Hustru.

Didrik Nissen kom som Provst og Præst til Nordborg, hvor han døde den 14. Avgust 1693, hans anden Hus'ru, Valborg Nissen, født Thor Straten, ægtede Efterfølgeren i Nordborg.

Ao. 1698, Torsdagen efter 4. Adv. begravedes
Fru Marie Nissens, Pastorinde fra Oxbøl.
(Det maa være Pastor Martin Nissens
Hustru.)

Ao. 1730 døde Herr Johannes Chr. Rissbrich.

Samme Aar paa Mikkelsdag indtrod. i
Oxbøl Herr Bernhardt Prehn, som Ao.
1725 gik som Skibspræst paa det ostindi-
ske Skib, »Laurvigen« kaldet, til Tranze-
bar, og var saa ved den danske Zions Kir-
ke sammesteds om Medtjener i 2½ Aar,
tilbage derefter paa det Skib »Den gyld-
ne Løve« i næstafvigte Aar (1729) og er saa
bleven kaldet til Oxbøl.

Præstegaardens Brand 1913.

I December 1913 brændte Oksbøl Præste-
gaard. Ilden opstod om Aftenen ved Nitiden og
i Løbet af en Times Tid var den gamle, smukke
Præstegaard forvandlet til en Ruinhob. Den
opstod i en Brændselslade og den stærke Blæst
umuliggjorte al Redning. Ilden menes at være
paasat. Kirkebøgerne kunde reddes, mens
værdifulde Alterredskaber blev ødelagt.

Efter J. N. Michler »Kirchen-Statistik der
Prow. Schlesw. Holst.« skal Præstegaarden væ-
re bygget i 1699 og ombygget 1843. Den bestod
dels af Brandmur, dels af Bindingsværk. — Paa
nogle Bjælker i Huset har man fundet Aarstal-
let 1681.

Præstegaarden kan kun være bleven ombyg-
get i 1699, thi omkring 1660 har den allerede
været gammel. Efter Martin Nyssens Beretning
blev den 1669 »syvtækket paa Søndersiden« og
1670 maatte Bønderne bekoste nyt Loft over
Pidselen. Martin Nyssens Forgænger i Embe-

det, Petrus Nicolai, fik 1663 ny Vinduer i Pidselen.

Melsgaard.

Melsgaard har i ældre Tider været befæstet og i lang Tid tilhørt Slægten Holk. 1506 nævnes Wulf Holk paa Rønhave, som Ejer. I Skatteregistret er han anført med 16 Gaarde. Efter hans Død, 1530, fulgte hans Søn, Jæser Holk, som Ejer. 1534 indskrives han med 27 Gaarde og to Heste. Hans Hustru var Bege Gjorts, en Datter af Eggert Gjortsen til Solvig ved Tønder, som faldt 1500 i Slaget ved Hæmningsted. Hun overlevede sin Mand og nævnes i Skattelisten for 1543 med 19 Gaarde. Hun maa være død i dette Aar, thi samtidig nævnes Fru Karen Holk Wulfsdatter, Enke efter Claus Emmiksen til Tyrstrupgaard med 7 Gaarde under Melsgaard i Skattelisten. Hun maa have været en Søster til Jesper Holk og efter Beges Gjorts Død have arvet Melsgaard med de dertil hørende Gaarde.

Slægten Gjortsen stammer fra Mecklenborg og nævnes allerede 1285, da Johan Gjorts (eller Goritz) var Domkantor i Camin. Den førte et lodret tredelt Vaaben i sort, sølv og rødt og paa Hjernen to Bøffelhorn i rødt og sort.

Karen giftede sig for anden Gang med Hans Blome. Han nævnes 1564 i Landsregistret iblandt Adelen og »til Melsgaard«. 1565 døde han paa sit Gods Vandlinggaard ved Haderslev og blev begravet i Starup Kirke. Hans Blomes Søn, Jørgen, arvede Melsgaard. Han ægtede en Datter af Wulf Høk paa Avnbølgaard. Jørgen var en stridslysten Herre, baade han og hans Broder Hans var urolige Hoveder, vold-

somme i deres Adfærd og hurtige til at bruge Vaaben og Værge.

Jørgen solgte 1585 Melsgaard med 8 Gaarde, 4 i Brandsbøl, 1 i Broballe og 3 i Mels til Hertug Hans d. Y. for 15,500 Rdlr. Han rejste til Svendborg og boede der indtil sin Død.

I Svendborg har Jørgen Blome heller ikke levet til Gavn og Glæde for sine Medborgere, thi den 6. Januar 1690 fik Lensmanden Lauritz Brockenhuus Brev fra Kongen angaaende en Klage fra Borgmester og Raad i Svendborg over en i deres By boende Jørgen Blome. Kongen beordrer Lensmanden til at forsvare dem mod Overlast og Uret fra Jørgen Blomes Side og forbeholder ham, at han aldeles aflod fra sligt, saafremt Kongen ikke skulde gribe til andre Midler for at styre ham.*)

Senere hen paa Aaret klagede tidligere Amtmand Paul Ucke til Anvbøllund (nuværende Lundsgaard ved Sottrup) over en Broder til Jørgen Blome**), som boede i Sundved og havde generet Ucke med sine Tilhængere, og anmodede om Beskyttelse, hvad han ogsaa fik. Og da man kunde befrygte Overfald ogsaa fra Jørgen, fik Lensmanden Ordre til at kalde ham for sig, foreholde ham Sagen og tage Løfte af ham om at lade Ucke være i Fred.

*) Efter Svendborg Bys Historie af Museumsinspektør Johannes Olsen, 1919.

***) Jørgen Blomes Broer var Hans Blome i Arnum. Han havde 1589 dræbt Paul Ucke til Skovbølgaard og siden den Tid efterstræbtes Uckes Brodersøn, Amtmand Paul Ucke til Anvbøllund af Hans Blome.

Godset kom 1622 under det nordborgske Len og hørte under baade den ældre og yngre nordborgske Linje indtil Aaret 1730 til Nordborg.

1680 var Christian Frost Forvalter paa Melsgaard; senere blev den bortforpagtet. Mod Slutningen af 17. Aarhundrede blev Peter Enøvoldsen, tidligere Amtsskriver paa Nordborg, Forpagter.

1730 kom Melsgaard under Kronen, indtil Parcelleringen i 1767, da Godset blev delt i 16 Parceller.

Da Gaarden 1730 kom under Kronen, sammen med Slottene Nordborg, Østerholm og Herregaarden Hjortspring, var Melsgaard lige som de andre Godser meget forfalden. Den 18. Juli s. A. blev forordnet, at der skulde foretages en Besigtigelse af Bygningerne for at faa et skønmæssigt Overslag over de nødvendigste Reparaturer. — Dette Overslag, som er dateret September 1730, findes i Arkivet paa Sønderborg Slot, og deraf kan man se, hvilke Bygninger dengang fandtes paa Melsgaard.

1. Beboelseshuset. Taget er i meget daarlig Stand, det maa fuldstændig afdækkes og »mit neuen Latten wieder umgelattet werden«. Den ene Side skal forsynes med nye Tagpander. Det øverste Loft er saa raaddent, at intet Menneske uden Fare kan gaa derpaa o. s. v.

2. Hollænderhuset.

3. Hestestalden.

4. Den store Lade.

5. »Das Kuh Haus« (Kostalden).

6. Porthuset.

7. Svinestalden.

Bygningerne har haft Bindingsværksmur, blyfattede Vinduer og Straatag. Herrehusets

Tag har været Tegl. Til Tagets Reparatur fordrer i Overslaget 1600 nye Tagpander. — Den store Reparatur blev ikke til noget, og Melsgaard maatte dele Skæbne med Øens andre Herresæder. I Aarene 1735—40 blev de gamle Herrehuse paa Østerholm, Kajnæsgaard, Gammelgaard, Rønhave, Rumohrsgaard o. s. v. revet ned, og i Stedet for blev de smaa langstrakte Vaaningshuse ført op, som de staar endnu den Dag i Dag.

I Præstearkivet findes Optegnelser af forskellige gamle Præster:

1. Olaus Christiani fra 1590 og videre,
2. Mathias Martini fra ca. 1600 o. v.
3. Petrus Nicolai, fra 1623—1667.

Disse Optegnelser indeholder:

Fortegnelser over Præstegaarden, Eng- og Agerjord, fra 1590 og senere.

En Korntiendeliste fra samme Tid for Byerne Oksbøl og Broballe,

Stolestade-Fortegnelser fra 1630 og senere, o. s. v.

En anden Bog, med Optegnelser af Præsten Martin Nyssen fra 1670 indeholder værdifulde Notitser, der giver et Indblik i Beboernes Forhold til Præst og Kirke for 250 Aar siden.

En Korntiende-Liste fra 1590

indeholder en Fortegnelse over følgende Navne af Bøelsmænd i Oksbøl og Broballe:

O x b ø l:

Thomas Bertelszen,	biug	11 skep	hauer	1 orth
Godske Bertelszen,	»	10	»	1 »
Ped. töysen,	»	1	orth	» 1 »
Christen tomesz,	»	1	»	» 1 »
Math. Hansz,	»	22	skep	» 2 »
Henrik lang	»	15	»	» 1 »

Nis psz (Petersen),	biug	1 orht	hauer	1 orth
Jurgen Nielsz,	»	14 skep	»	1 »
marcus Lausz,	»	1 orht	»	1 «
Jes bertelsz,	»	15 skep	»	1 »
Christen Kieldsz,	»	9 »	»	15 skep
Jurg. Clausz,	»	15 »	»	1 orth

B r a a b a l l e.

Tames Laurissen	biug	16 skep	hauer	1 orth
Hans Steffensz,	»	11 »	»	1 »
Peder Thordsz,	»	11 »	»	1 »
Christen Schou	»	4 »	som Præsten	
faar oc i Stød aarligen 1 M. l.				
Hans Lang,	»	16 »	»	1 orth
Jep Johansz,	»	16 »	»	1 »
Hans Knudsz,	»	1 orth	»	1 »
Hans Thoysz,	»	16 skep	»	1 »
Maren pedersz,	»	16 »	»	1 »
Jurgen Lasz,	»	8 »	»	14 skep
Jurgen Steffensz,	»	16 »	»	1 orth
Jurgen Hansz,	»	16 »	»	1 »

Gamle Marknavne.

I en Fortegnelse fra 1590 over »Agerjordt och Engrundt som liger till Prestegaården udi Oxebull Prestgart« etc. nævnes en Del Marknavne, der ikke er uden Interesse:

Stenkammer Høj; Navnet fortæller, at der har været en Gravhøj med et åbent Stenkammer.

Langhøj; vel en tidligere Langdysse.

Møllehøj, Rockhøj, Blockhøj, Smødehøj.

Gertshøj paa Melsmark, Gravkammeret blev ødelagt og Højen udjævnet omkring 1880.

Højtoft, Hølløhøj og Hølløtoft. Paa Højtoft har der sikkert været Gravhøje, Hølløhøj og Hølløtoft minder om et Offersted.

S u i f s b e r g, maaske en Mark, hvor dær har ligget syv Høje.

Desuden findes en Mængde andre Navne:

Egebjerg, Scholager, Bygeborg, Torntweth, Lundall, Wekilbeck, Liusmoskrog, Andholm, Katholm, Gawffmostoft, Hesholm, Pylstoft, Tore-mose, Schyndertoft, Thoorneberg, Kirkens Krog, Tuslycke, Mølletoft, Lysmosebberg, Møllebjerg.

Udtag af Peter Nyssens Optegnelser.

Det formenes at Oxbøll Kierke hafver været en annex-Kirke til S. Anna i Tontoft ved Norburg at hin Vildfarende Munke hafve altid paa H. Tider gaaed hid op at holde Messe, indtil reformation angik, oc det klare Evangelii Lius nogenlunde i disse Lande, oc Øer vaar igien optænd, at en reformeerde Munck, ved Nafn H. Jacoby N Præst, oc Guds Ords Tiener til S. Anna i Tontoft Kierke i hans Prædikener vilde lade eller kunde lade fare oc forgiette hans gamle Muncke-Regler, oc hand nogle Gang bekom af Lensmanden paa Nörburg (Anmodning om, at holde sig —) til den rene Luther-ske Evangelii Lærdom; derom paaminde, men der ingen Formaning hos hannem kunde gielde, hafver hand ved Kongel. Mayest. Tilladelse oc Bispens Raad forskikt hannem herop til Oxbøll Kiercke, at skulle være Siælehyrde oc Sognepræst.«

Herr Jacobi har altsaa været den første lutherske Præst ved Oksbøl Kirke.

Udi Oksbøl Sogn have været af Arrilds Tid, i gammel Mands Minde, altid trende gode Byer:

Oksbøl Kirkeby, Broballe og Mels.

Oksbøl Kirkeby

befatter i sig fjorten Bol, store og smaa tillige, Præsten og Degn undtagen, og vare alle vel ved Magt og Ejendom (»Hofd«) Ao. 1670 og bor de Mænd paa samme Tid derpaa som efterfølger:

1. Christen Hierresen, Bonde,
2. Nis Jørgensen, Bonde,
3. Ifver Foget, Kirkeværge til Oksbøl Kirke, som haver tvendø smaa skares Bønderbol, paa hvilkø tilforn i F. N. Tider boede 1) Christen Keelsen, hvis Gaardsrum Hans Fisker besidder, som er givet til (ulæselig), 2) Hofmoes Bol, som er opbrøt, og begge af Fyrstelig N. gjort til et Bol for deres Ringheds Skyld, som nu Ifver Foget bruger.
4. Rasmus Erichsen, Lanste,
5. Hans Hansen Kudske, Lanste, hvilket Bol i ligemaade er skiftet i F. N. Tid imellem hannem og Bertel Klausen, som bor nørrest i Byen paa et frit Kaad, men Gaardsrum og Toften til forbem. Bol bruger Ifver Foget deraf, som det skulde have købt arveligen af F. N. Hertug Hans Bugislaf.
6. Ifver Michølsen, Lanste,
7. Jens Møller, Lanste. Disse to Bol have været en Gaard af gammel Tid, kaldet Riddergaard, eftersom en Adelsmand derpaa haver boet i gammel Tid, og gjorde en bevæbnet Hest og Karl deraf i Fejdetider, i de gamle højløvlige

Kongers Tider. Men nu i Fyrstelig N.
Tider skift i to Døle.

8. Hendrik Christensen, Lanste,
9. Peder Clausen, Lanste,
10. Peder Regelsen, Bonde,
11. Hans Jensen, Bonde,
12. Jes Jørgensen, Bonde,
13. Laurids Hansen, Lanste.

Ifver Foget haver det fjortende til Hof-
moes som oven er berettiget.

Disse opregnede Bol er meget ulige paa Grundt
og Engskifte, og kan ingen maale med hver-
andre, undtagen de seks Lanster som er meget
ringere.

Mark og Skel.

Disse forben. Oksbøl-Bolsmænd tiender alle
til Kirken af gammel Tid, undtagen Rug, Tag,
Ærter og Tadder*), som for Sognepræstens ringe
Lejligheds Skyld, forundet af de Sal. Højlovl.
Konger, tiendes til hannem. Hvor meget en-
hver giver af alle Slags til Kirke og Præst, skal
senere være specificeret. Men des agtes her hos,
at de to Mænd, som bor paa Riddergaard, tiender
al deres Tiende til Sognædegnen, som hans Sal.
Formænd for deres ringe Lejligheds Skyld og
bleven forundt fra Kirken af Kongel. M. Kirke-
Øvrighed, som derom findes relation i den
gamle Kirkebog.

Udi Oxbøl-Kirkeby findes ogsaa ni Kaad alle
i god Hofd Ao. 1670 og boede de Mænd samme
Tid derpaa som følger:

1. Hans Persøn, Hjulmand,
2. Bertel Klausen, et frit Kaad,

*) Tadder = Boghvede.

3. Hans Smed,
4. Hans Kudsk,
5. Peder Skomager,
6. Hans Fisker,
7. Hans Christensen,
8. Christen Suder,
9. Chresten Skræder i Holdved,
10. item Møllen, hvortil nu ligger et Bolsgrund af Broballe, næst ved Nis Michelsen.

Noch findes i Oksbøl tvende smaa Præste-Kaad eller Gadehuset kaldet, og 1 Degne Kaad, hvorpaa boede samme Tid:

1. Peder Bødeker,
2. Hans Fodsvend, som er halve Præstens og -halve hans eget Hus,
3. Chresten Erichsen, Præstekaad,
4. Paa Degnens boede Karens Nises og er hendes eget Hus.

Broballe.

Den anden By i Oksbøl Sogn kaldet Broballe befatter sig endnu femten Bol, store og smaa tillige, og vare alle temmelig ved Magt Ao. 1670 og boede derpaa samme Tid efterfølgende Mænd:

1. Mattis Christensen, næst Søen, og
2. Jens Jensen, begge Bønder,
3. Hendrik Møller, Lanste, men Gaardsrum er i Fyrstel. N. Tid givet til et Kaad, hvorpaa tilforn boede Chresten Tomsen, oc tillige Bolsmand,
4. Hans Michelsen, Lanste,
5. Christen Jørgensen, Bonde,
6. Las Christensen, Bonde,
7. Peder Steffensøn, Bonde.

Disse to sidste Bol have for Aaringer været én Gaard, kaldet Toisens Gaard. Men eftersom begge Brødre der ikke kunde forliges, have de med Højøvrigheds Consens skilt Stedet og saaledes fordærvet Gaarden og forøget deres Byrder.

8. Laurids Nielsen, Bonde og Lanste,
9. Steffen Jensen, Bonde,
10. Jørgen Jensen, Bonde,
11. Hans Hansen, Bonde. Deromkring er opbrøt et lidet magert Halvbol, som kaldes Hans Marquardsens Bol, og delt imellem Hans Hansen, Laurids Nielsen og Christen Jørgensen, som og giver den aarlige Tiende og Rettighed deraf til Kirketjeneren,
12. Peder Jensen, Lanste, som haver en stor Del gejstl. Grund og deraf giver aarligen Kornskyld til Sognepræsten i Oksbøl.
13. Hans Jensen, Bonde,
14. Laurids Jensen, Bonde,
15. Sadsgaard, Lanste.

Endnu er et Bol i samme By opbrudt af Fyrstl. N. Hertug Hans senior til Sonderborg Hus ved Navn Peder Cortsen, dersom Hans Pedersen bor og indlagt i Kobbelet i Svinsnæs og af Gaardsrum gjort et Kaad. Men hverken Kirken, som var hendes Tiender, ej heller Kirketjeneren nyder det ringeste derfra!

Den halve By fra Østerende indtil Jørgen Hansøn inclusive tiender til Kirken Byg og Havre, undtagen Rug, Ærter og Tadder til Præsten, ligesom de fra Oksbøl Kirkeby, som herefter skal specificeres.

Udi Broballe findes og ni Kaad, alle vel ved Magt Ao. 1670; hvorpaa boede efterfølgende Kaadnere:

1. Rasmus Hansen,
2. Peder Smed ved Ledet,
3. Hans Smed, som giver aarligen til Tiende af den Have sønden Huset til sin Sognepræst 1 Mk. l. eller to Skæp Byg.
4. Jørgen Persen,
5. Fridrich Hansen, som bor paa det Bols Grund Hendrich Møller har,
6. Hans Persen, Hjulmand,
7. Marqvard Fisker,
8. Chresten Skræder,
9. Chresten Rigelsen,

Er det ogsaa hos os at agte, hvorledes et Bol ødelagt af F. N. Hertug Hans Junior, paa det Sted, som Hans Persen bor, og dets Grund igen henlagt til F. N. Kobbel, som kaldes Svens-Næs. Bolsmandens Navn var Peder Cortsen, som tiende aarligen til Kirken 11 Skæpper Byg og 20 Skæpper Havre. Og til sin Sognepræst tvende Skæpper Rug foruden de andre aarlige accidentier. Til Sognedegnen tvende Skæpper Byg. Af hvilket ingen af dem alle noget haver siden bekommet til denne Dgg.

Mels.

Den tredie By i Oksbøl-Sogen, kaldet Mels, liggendes aller Vester i Sognet og haver i for-dum Tid været en meget herlig By, baade for den dejlige Ege-Skovs Skyld, som laa Vest for Byen ud til Havet, men nu aldeles ødelagt, des-værre, saavel som for den dejlige Havn og Re-vier, som i gammel Tid flød om ved Byen, men nu Ao. 1670 er arm og buvfældig, en Del for for-

begangne store Krige, at Mark og Overfart skete fra og til Sundeved gennem Byen til Harritzhoi, en Del for anden store pressurer, at det adelige Sæde Melsgaard ligger dem alt for nær, og befatter samme By i sig nitten Bol, og boede i forben. Bol efterfølgende Mænd Anno 1670:

1. Chresten Persen ved Lødet, Bonde,
2. Rasmus Jensen, Lanste, som skylder al sin Kornskyld til Kapelaniet i Tondtoft Kirke.
3. Hans Jensen, Ell, Lanste,
4. Hans Tomsen, Bonde,
5. Chresten Jensen, Bonde,
6. Rasmus Foget, Bonde,
7. Peder Hansen, Lanste,
8. Per Christensen, Bonde,
9. G. Christen Hansen, Bonde,
10. Christen Christensen, Bonde,
11. Jørgen Jørgensen, Bonde,
12. Per Jørgensen, Bonde,
13. Hans Persen, Lanste,
14. G. Christen Persen, Lanste,
15. Hans Johansen, Bonde,
16. Christen Jørgensen, Lanste,
17. Thomas Jensen, Lanste,
18. Peder Tomsen, Lanste,
19. Marquard Jensen, Ell, Lanste.

Endnu er et Bol opbrudt af Fyrstelig Naade Hertug Hans Junior til Sønderborg Slot, hvorpaa boede Rasmus Jørgensen, og mister Præsten og Degnen deres tilbørlige Tiende og andre accidentier.

Disse forben. Melsinges Bol er meget ulige paa Grund og Engskifter, thi nogle ere feudalia,

nogle alledialia, derfor tiender de ogsaa til Præsten meget ulige, som siden skal specificeres.

Udi Mels findes endnu Ao. 1670 tolf Kaad, hvorpaa bor efterfølgende Kaadnere:

1. Rasmus Marquardsen næst ved Ledet,
2. Gerres Gorresen,
3. Klavs Hansen,
4. Jes Ell,
5. Chresten Munck, som tiender af den Have norden for Huset, lige ved Hans Smed i Broballe,
6. Efva Smedekone,
7. Nis Munck,
8. Jep Smed,
9. Niels Rasmussen,
10. Chresten Fisker,
11. Chresten Tordsen,
12. Søren Skræder.

Endnu foruden er et Kaad ved Steg, hvor udi boede Hans Christensen Steg; item et i Dalsbæk, hvor boede Jørgen Keelsen. Endnu Fære Huset ved Harreshoi.

Et adeligt Sæde eller Herregaard ligger og straks ved Mels nedent hos den ferske Sø, kaldet Melsgaard, som i Begyndelsen haver været ringe, som en anden stor Bondegaard, men i Hertug Hanses Tider til Sønderborg meget forbedret, ved Mark at indlægge i Kobbeler og store Fiskesøer at inddige, som det ligger paa den Dag.

Summa summarum paa alle Bol i Oksbøl Sogn som endnu Anno 1670 findes ved Magt ere syv og fyrretyve

item Kaadnerboliger — fire og tredive — undtagen Præstens og Degnens. Gud dennem

stedse velsigne og bevare dennem fra Ildebrand og Fjenders Haand, men altid blive i Fred, formeret og grundfæstet i det gode, indtil Enden kommer. Og de, som timidlertid tænker at oprykke, ødelægge og fordærve dem, Herren sønderbyrde deres Arm igen og gøre Hamars Anslag til intet!

Skøde paa et Stykke Præstegaardsjord.

1672.

Ao. 1672 om Paasketide fremkom Chresten Eriksen af Oksbøl og begerede af mig underskrevne Guds Ords U-værdige Tjener til Oksbøl Sogn (saalænge det Gud behager) et lidet Stykke Grund af Kongel. Mayest. Præstegrund i Oksbøl, at bygge et lidet Stykke Hus paa, til sig og sin fattige Hustru, i hvilken hans sømmelige Begjering syntes at kunne hannem ikke nægtes, efterdi det hverken var Præstegrunden eller Indbyggerne til nogen synderlig Skade, naar han erlagde aarligen den sædvanlige Forbedelsæs Penge til Hans Kongel. M. vores aller-naadigste Arvekonge og Herre, saavel og den tilladte naadigste Tribut, som af samme Stykke Grund kunde aarligen gaa til Sognepræsten eller hans Efterkommere, men mere gavnlig for Kirkepartens Skyld, hvortil ham saavidt er blevet af mig overladt og saaledes accorderet i den Dannemands Iver Føgets, Oxbøll Kirkes Værges, Overværelse som efterfølger:

Da er hannem af en kristelig Kærlighed, ikke uden samtlige Naboers Bevilling, forundt lige vesten for Kirkeporten, paa det Faarland paa Præstetoften (som ellers kaldes »Søndertoft«, norden ved Hans Rasmussens Lade, og Kaalgaard, ned til S. Peder Suders

Kaalgaard, et Stykke Grund til et Bygningssted og en liden Kaalgaard, som er i Længden 9 Favn og i Bredden 7 Favn, ret lige som det nu er indgjærdet, af hvilket han til en Erkendelse eller Fæste haver givet sin Sognepræst to Rdlr. og skal aarligen til hver S. Mikkelsdag give Præsten eller hans Efterkommere halvtredje Mk. og otte Sk. til Forbedelse, er tilsammen 1 Rdlr. Noch gøre Præsten tvende Dages Arbejde om Aaret: en i Vaar, den anden i Høst, hvorfor han igen skal nyde tvende Stolestader i Kirken til forbem. Hus, til sig selv og sin Hustru, nemlig selv skal han eller den, som samme Hus ejendes vorder, staa næst inderst ved Peder Bødeker i Præstestolen og hans Hustru eller samme forbem. Husets Kvindfolk inderst ved Trappen i den nye sidste Kvindestol. Og dersom han efterdags kristelig og skikkeligen sig forholder imod sin høje Øvrighed, sin Sjælesørger og samtlige Naboer, maa han ubehinderlig sælge, forpante og forskøde sit Hus som derpaa vorder opbyggt, til hvem han lyster (dog sin Sognepræst at have for alle Fortrin) og hans sande Arvinger nyde det efter hannem, som deres rette Arv. Saaledes er hendet skødet og sluttet, og urokkelig holdes skal, ved Straf, som det bør, imellem os frivillige i Oksbøl ò ex dié ut supra.

Martinus (Segl) Nyssen.

× ×

P. Oxbull.

(Bomærkær).

Kirketjenernes Indkomst.

Sognepræstens aarlige Indkomst af Oksbøl-Kald, som dertil haver været lagt af Arrilds Tid,

og bevilget af Kongel. Mayest. og Højfyrstelig Øvrighed i Als.

A. Tiende-Korn:

1. Rug, af Mels og halv Broballe, som af Arrilds Tid haver tiendet til Præsten
11 Ørt. 2 skp.
Noch Rug af Kirkens decimant: i Oksbøl og over Broballe, bevilget af gammel Tid 8 Ørt. 2 skp.
2. Byg af Mels og halve af Broballe
27 Ørt. 1 skp.
3. Havre i ligemaade saa meget »siu oc tuifve«, Æreter og to skipper.

O. S. V.

(Her følger Fortegnelsen over de enkelte Mænds Tiender i de tre Byer, baade over Præste- og Kirketiender.)

»Foruden giver de samtlige Sogne-Bolsmænd aarligen om Paasketide til begge Kirketjenere af hvert Bol 11 Æg, af hvilke forbemeldte 11 Æg Degnen bekommer den tredie Del.

Item giver de menige Sogne-Bolsmænd aarligen om S. Johannis Dag til begge Kirketjenere af hvert Bol 1 god fuld Kommenost, som kunde veje saks Pund, eller og 12 Skl. i Stedet. Og derhos seks gode store Brød. Af hvilke forbemeldte Ost og Brød Sognedegnen bekommer og nyder den tredie Del, efter gammel Vis.

Hvad »Plogbiurd« sig belanger, som de giver i andre Sogne, da efter en venlig Kontrakt imellem Sognepræsten og Sognefolket, gjort Ao. 1633, giver de derfor Kirketjeneren aarlig paa hver S. Mikkelsdag et billigt hæderligt Offer; efter deres egen gode Tække, som det vilde forsvare for Gud og have en god Samvit-

tighed. Ellers herforuden var menige Sognefolk, Bolsmænd, Kaadnære, Inderster, Pebersvende med deres samtlige Hussteder, Svende, Møer, Drengene og alle der sig holdt til det højværdige Alterens Sacramente, forpligtet til at ofre paa de andre store Højefester, Jul, Paaske og Pinsefester, som af gammel Tid haver været sædvanlige, og at den højkristelige Øvrighed besidder i vor Kirke-Ordinanse og Kongel. Recesser.

Ellers foruden af en skyldig Velvillighed og god Affection imod deres Sjælesørger skulle de samtlige Sogne-Bolsmænd, ingen undtagen, udføre for hver S. Mikkelsdag Sognepræstens Gøde paa hans Ager, hvorhen han det af dem begærer. Og af en Christi Kærlighed forhjælpe ham et par Læs »Vej« af Skoven njem til Præstegaarden.

Er ogsaa menige Sognemænd, Bolsmænd og Kaadnære, her efter Evne, forpligtet til, ligesom det har været brugeligt fra gammel Tid, og andetsteds i Landet, at holde Sognepræstens Salshus ved Magt i Fag og Tag, Vinduer og Døre, Skorsten og Ovn. Som i Længden skal være her i Oksbøl Præstegaard 11 Fag, fra Loen og Østerpaa til Skolen inclusive (som saa kaldes).«

Ao. 1669 fik Martin Nissen Præstegaarden »syvtækket« paa Søndersiden, og 1670 maatte Bønderne bekoste Loftet over »Pisslen« samme steds. Til dette Loft maatte hver Boelsmand give til Arbejdsløn og Søm 18 Sk., hver Kaadner 3 Sk.

Anno 1663, som var før mit Præstekald, lode de indsætte nye Vinduer i Pidselen, da gav

hver Bolsmand 6 Sk. og hver Kaadner 4 Sk., som jeg af min Formand haver fundet optegnet.

Hvad andet mere som de giver eller gøre Kirketjenerne til Gode og Villie, kan ikke antegnes som noget visse, eftersom det ere idel accidentalia, og mig derom intet bevist er. Gud give, Sognefolket vilde give det ordinære til rettæ Tider, som de er skyldige og pligtige til, den andet kunde man da vel lade fare.«

Følger dernæst om Kaadnerne (som ere nu Anno 1670—34, undtagen Præstens og Degnens) hvad de aarligen er pligtet til at give deres Sjælesørger, nemlig: at de ligesom Bolsmændene skulde ofre fire gange om Aaret, med deres Hustruer, Tjenere og Børn, dog efter deres Evne og Vilkaar.

Item skulle hver af Kaadnerne give om Paa-sketid til Præst og Degn fem Æg, af hvilke Degnen skal have den tredie Del.

Item hver Kaadner om S. Johannis Dag en liden Ost, som vejer tre Pund — eller 6 Sk. — i Stedet, af hvilke Degnen den tredie Del.

Noch skal hver Kaadner arbejde med Præsten i Høst en Dag, efter ordinanzen, eller give derfor 4 Sk. Iligemaade Inderster oc andre Pembersvende, som ordinanzen dem tilholder.

Men dersom en Kaadner haver nogen Særgrund eller Have ved Huset, som saaes Korn udi, da er han forpligtet at tiende deraf, ligesom Bonden og som Hans Smed i Broballe og Chresten Munck i Mels. Men fæster han nogen Saagrund af Bonden, da saalænge Bonden giver Sognepræsten den visse specificerede Tiende, er han fri for Tiende, eftersom han selv tiender Bonden, af hvilken han selv haver fæstet Grun-

den, og Bonden svarer Præsten igen. Men blev Kontrakten ikke holden, da er han forpligtet, ligesom Bonden, at tiende til Præsten efter ordnanzen.

Herimod er Sognepræsten forpligtet igen, at betjene Kaadnære og Inderster, ligesaavel som Bols mænd, med Guds Ord, Afløsning og det Hl. Sakramente, som han det vil forsvare for Gud og have en god Samvittighed, og det baade Nat og Dag, naar han vorder anmodet derom.

Hvad ellers Sognepræstens egne Kaadnære og Inderster er anlangende, da er de forpligtet, at give Præsten det samme som de andre i Sognet; men eftersom de for deres ringe Boligers Skyld hverken kunde holde Ko eller So, Gaas eller Høne, er de fri for Æg og Ost, uden hvad de giver af deres egen gode Vilje. Men gør ellers 1 Dags Arbejde i Vaar eller Høst mere, og giver en sømmelig Hushyre og Leje aarligen til Sognepræsten for deres Friheds Skyld, som derpaa findes Brev og man med dennem forligt var etc.

Noch skulde alle Sognefolk, Bols mænd, Kaadnære, Inderster, Tjenestefolk, Pebersvende etc. og alle som haver Kvæg, tiende hvert femtende Lam, Gris, Kalv, Føl, Bistader etc. om S. Johannis Dag, som kaldes Kvæg- eller Midt-sommer-Tiende, til Præsten og Kirken efter gammel Skik og kongelige Love. Præsten kommer to Déle og Kirken den tredie. Eller undertiden Præsten tre Déle, og Kirken den fjerde alene, som det haver været brugeligt af gammel Tid og de derom imellem dem selv var forligte. Kirkeværgeren tager Kirkens Del til sig, og dertil skulde svare i Regnskabet. Degnen foræres af dem beggø for Deling et Lam og

en Gris. Og haver Præsten og Kirken den Frihed, efter Recessen og Kongel. Forordninger, at paa hvilken Mand de tvivler, der ikke tiender retteligen, kunde de selv gaa i hans Lade og tælle. Og dersom findes Bædrageri, haver samme Mand forbrudt alt sit Kvæg stort og smaat. Og dersom en Mand eller Svend ikke haver fuldt Tal det ene Aar, maa Præst og Kirke opskrive til andet eller tredie Aar, at de kunde af Guds Velsinelse faa og bekomme fuld Tal nemlig femten, og da tage de det femtende til sig.

Men eftersom her i Alsø Land, for Græsganges Ringheds Skyld, vilde løbe mange Aar bort, førend man kunde naa og faa 15 Kalve, 15 Føl, 15 Bistader, giver Tilhørerne her i Oksbøl Sogn, efter en gammel vedtagen Skik, for hvert nyfødt Kalv, Føl 1 danske Sk., for hver Ungsvarm 1 Sk. d., som kunde beløbe sig en ringe Ting aarligen, naar det igen deles mellem Kirke og Præst, at Kirken bekommer den tredie eller fjerde Del, ligesom det haver brugeligt af gammel Tid.

Foruden dette foreskrevne, som Tilhørerne giver deres Sjælesørger haver den gudfrygtige, christelige Øvrighed af gammel Tid lagt en temmelig Bolsgrund til Præstegaarden, at bygge og gøre sig til nytte, det bedste han kan, som bestaar mest af Saagrund. Saa at Præsten til Oxbøl kan saa aarligen ungefer i de 4 Marker (den femte ligger altid til Fællesgræsning) Rug — fire, fem eller halvstjette Ørtig i det Højeste. Byg — otte eller ni Ørtig i det Højeste. Havre — otte eller ti i det alierhøjeste. Ærter — to eller tre Tønder. Baaget — tre eller fire Tønder i det Højeste.

Dog skal det agtæs her hos, at stundom kan man saa mere og stundom meget mindre, ligesom Markerne er til og Grunden ligger. Men hvor megen Grund og Agerland dær findes i hver Mark, staar optegnet i Oxbøl Jordebog.

Noch kan Præsten høste 16 eller 20 Læs Hø aarligen, ligesom Gud lader Grøden vokse til, dog den Høgrund medberegnet, som Præsten haver paa Broballe Mark, hvorom siden meldes og specificeres.

Noch kan han græsse aarligen paa sit eget otte Køer, og undertiden et Par unge Kvier med, ligesom Aaring falder, etc.

Dog skal det vel agtes herhos, at Degnen haver her foruden Jord af Præsten at bruge, som kaldes af de gamle Kirkejord, tillagt Præstegaarden for dens Ringheds Skyld af gammel Tid, og giver derfor Præsten aarligen Skyld, som de derom kunde forenes. Samme Grund er tilsammen 27 Skipper Land, og ligger 1 Ager i Brandsbøl Indtægt, Ni Skipper Land. Paa Tvontved (Torntved) 1 Ager — fem Skipper. Paa Gødhøj i samme Mark tre Skp. Udi Nørmark 1 Ager, seks Skipper Land. Øst ved Torfemos 1 Ager — fire Skipper Land, som S. H. Matthias Martine haver anskaffet med sin egen Haand. Men Ao. 1620 brugtæ H. David Monrad, H. Matthiæ Sucessor, selv samme Grund til Præstegrunden, som den gamle Kirkebog udviser. Men H. Peder Clausen, H. Monrads Sucessor, som selv var Kirkeværge, overlod den igen til H. Rasmus Degn, af Kærlighed for hans aarlige Ringeløn, for Kirken at meje (rengøre?) aarligen og Fedt til Klokkerne. Og i ligemaade S. Tomas Degn for hans Ring-

heds Skyld altid, og Præstens Villighed, som H. Peder ofte i hans meget høje Alder haver bekendt.

Men eftersom Sognepræsten Ao. 1666 afsagde sig med Kirkværgeren, og en anden fornem Mand, der af Øvrigheden betroet, betaler han, som billigt er, Degnen hans Ringe- og Mejeløn aarligen af Kirkens Indtægt, som det og bevises af Kirkens Regnskabsbog og Sognepræsten, som nu intet har at beskaffe med Værgeren, tager forbem. 27 skp. Land hjem. Dog af Kærlighed under Degnen dem saalænge at bruge, som han giver Sognepræsten aarligen Afgift heraf, og de derom med hverandre kunde forenes. Men ingen Ræt dertil at have, ligesom den skulde være lagt til Degnegrunden, som han kunde med andre have tilfælles Intrader med Sognepræsten. Thi H. Olaus Christiarni, som i sin Tid udfæstet al Præstegaards Avling, var den allerførste som udfæstede den til Degnen, for de Penge, som Land og Grund til disse Tider gjalt, som gamle Kirkebøger klarliger udviser.

Er det ogsaa derhos at agte, hvorledes Sognepræsten mister sin Rugtiende, nemlig tvende Skipper Rug af det Bol, hvorpaa Peder Tordsen boede i Broballe og ødelagt af F. N., som var en Kirkedecinant. Item alle sine Tiender af det Bol i Mels, hvorpaa Rasmus Jørgensen boede, og ødelagt af F. N., fortiendes aarligen til Sognepræsten: Rug 3 skip., Byg 11 skip., Havre 18 skip. og andre Afgifter, hvoraf han nu intet bekommer.

Følger ydermere hvad Degnes Indkomst aarligen er af Oxbøl Sogn. Først giver hver

Bolsmand hannem om den hellige Jul to skipper Byg og seks gode fuldkomne Rugbrød. Udi gamle Dage i S. H. Olai og S. H. Matthiæ Martini Tider, der Skoven var ved god Magt heromkring, gav hver Bolsmand ham 1 skip Byg og 1 Flæskbørste; men nu i Stedet for det, 1 Flæskbørste og 1 skip Byg, som kan beløbe sig tilsammen i rent Korn — syv Ørtig og to Skipper.

Item haver Sogndegnen til Inkomst Riddergaards Tiendekorn, som i F. N. Tider er skift i to Bol, og i forrige Tider haver med de andre Kirkedecinanter tiendet til Kirken, men siden har Kirkens Øvrighed bevilliget Degnen for hans Ringheds Skyld, og giver forbemeldte Bolsmand paa Riddergaard ulige, som de i S. Thomas Degns Tider derom er bleven i Øvrighedens Nærværelse paa Nordborg forenet, nemlig:

Jens Møller, som bor i den sønderste Part af Riddergaard, giver aarligen til Degnen: Rug 6 Skipper, Byg 15 Skipper, Havre 23 Skipper, Ærter 1 Skip.

Iver Mikkelsen, som bor nørrest, giver aarligen til Degnen Tiendekorn: Rug 5 Skipper, Byg 14 Skipper, Havre 22 Skipper, som er tilsammen forbemeldte Bols Tiendekorn.

Deslige nyder han den tredie Del af Æg, Ost og Brød, som Sognefolkene giver til ham og Præsten om Paaske og S. Johannistid.

Noch bekommer han, ligesom Sognepræsten, Offer af alle, fire Gange om Aaret, nemlig om Paaske, Pinse, Julfest og S. Mikkelsfest efter enhvers gode Villie og Evne.

Item af Kirken aarligen for at ringe Bedeklokken Aften og Morgen, og meje og feje Kirken, naar Behov gøres, aarligen 3 Mk. 1., 8 Sk.

Item skulde Sognefolket holde 6 Fag Salshus ved Magt i Fag og Tag, Vinduer, Dørø, Skorsten og Ovn af Degnegaarden, ligesom Præstegaarden, som de og lode den Sønder Side reparere Ao. 1669, hvortil hver Bolsmand da gav 7 Sk. og hver Kladner 2 Sk.

Item ligger der Jord og Grund til Degneboligen, af gammel Tid, som iligemaade er bleven fundet i gamle Kirkebøger antegnet Ao. 1591:

Udi Søndermark nord for Chresten Suders Hus en Toft — 1 Ørtig Land.

Noch sammesteds 1 Stykke ned ved Melsgaard, fra Ledet til Degne-Maj, som den saaledes kaldes, norden for Præstens Stykke.

Item udi Nørhøgens Mark ved Kopperæg — $\frac{1}{2}$ Ørtig Land.

Item udi Nørmark, ved Degnehuset, nordentil, en Toft — $\frac{1}{2}$ Ørtig Land.«

